

Karina Zalcmane

ORCID 0000-0002-4827-3425

Futbola fanu kriminogēnās izpausmes
un to prevencija: Latvijas un ārvalstu pieredze

Promocijas darba kopsavilkums zinātniskā doktora grāda
“zinātnes doktors (*Ph.D.*)” iegūšanai

Nozare – tiesību zinātne
Apakšnozare – kriminoloģija

Rīga, 2020

Promocijas darbs izstrādāts: Rīgas Stradiņa universitātē

Promocijas darba vadītājs:

Dr. iur. asociētais profesors **Aldis Lieljuksis**,
Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Oficiālie recenzenti:

Dr. iur. profesors **Andrejs Vilks**,
Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Dr. iur. profesors **Jānis Teivāns-Treinovskis**,
Daugavpils Universitāte, Latvija

Dr. iur. **Vladas Tumalavičius**,
Ģenerāļa Jonasa Žemaiša Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva

Promocijas darbs tiks aizstāvēts Tiesību zinātnes promocijas padomes atklātā sēdē 2020. gada 17. novembrī plkst. 13.00 Rīgas Stradiņa universitātē, Rīgā, Dzirciema ielā 16, Hipokrāta auditorijā.

Ar promocijas darbu var iepazīties RSU bibliotēkā un RSU tīmekļa vietnē:
<https://www.rsu.lv/promocijas-darbi>

Promocijas padomes sekretāre:

Dr. iur. docente **Inga Kudeikina**

Saturs

Darbā lietoti saīsinājumi	4
Ievads.....	5
1. Futbola fani kā kriminoloģisko pētījumu objekts.....	15
1.1. Futbola fani kā neformāla apvienība ar kriminogēnām izpausmēm	15
1.2. Futbola fanu subkultūra, tās vieta kriminālajā vidē	19
1.3. Likumpārkāpumus izdarījušo futbola fanu kriminoloģiskais raksturojums	23
2. Futbola fanu kriminogēnās izpausmes	31
2.1. Futbola fanu kriminogēno izpausmju veidi.....	31
2.2. Futbola fanu kriminogēno izpausmju kriminoloģiskais raksturojums.....	35
3. Futbola fanu kriminogēno izpausmju prevencija	39
3.1. Futbola fanu kriminogēno izpausmju determinanti	39
3.2. Futbola fanu kriminogēno izpausmju vispārējie un speciālie preventīvie pasākumi.....	46
Galvenie secinājumi un priekšlikumi.....	56
Publikācijas un ziņojumi par promocijas darba tēmu	71
Literatūras saraksts	75
Pateicības	82

Darbā lietoti saīsinājumi

FIFA Starptautiskā futbola federāciju asociācija (*Fédération Internationale de Football Association*)

FK futbola klubs

LFF Latvijas Futbola federācija

NFIP Nacionālā futbola informācijas punkts

UEFA Eiropas Futbola asociāciju savienība (*The Union of European Football Associations*)

Ievads

Kriminoloģija ir zinātnes nozare, kas paredz kopīgu pētījumu veikšanu. Tai ir raksturīga jaunu virzienu veidošanās, kas demonstrē kriminoloģijas atvērtību aktīvai sadarbībai ar citām zinātnēm. Jaunu zinātnisko jomu kritiska apzināšanās paredz reālu sociālo problēmu esamību, kuru izpēte nosaka nepieciešamību pēc visaptverošas starpdisciplināras pieejas. Līdz ar to iepriekšminētās un plaši pazīstamās sporta problēmas ar kriminālo izpausmi un kriminogēno potenciālu norāda uz sporta kriminoloģijas zinātniskās identifikācijas savlaicīgumu un likumsakarību.

Sporta kriminoloģija ir jauns kriminoloģijas virziens, kas pēta sporta jomas kriminoloģiskos aspektus: noziedzības un citu likumpārkāpumu attīstību sporta jomā; noziedzības un citu likumpārkāpumu ietekmējošos faktorus sporta jomā; likumpārkāpēja personību – personas sporta jomā (sportistus, sporta speciālistus un darbiniekus, apmeklētājus), viktimoloģijas īpatnības sporta pasākumu īstenošanā, kriminoloģisko politiku sporta jomā.

Sporta kriminoloģijas galvenais uzdevums ir izpētīt kriminalizācijas procesus sporta jomā un izstrādāt pasākumus to novēršanai.

Sporta kriminoloģijas saturs:

- 1) sporta kriminoloģijas pētniecības teorijas un metodes;
- 2) likumpārkāpumi sporta jomā un to kriminoloģisko pētījumu robežas;
- 3) likumpārkāpumu determinanti sporta jomā;
- 4) personas, kas izdara noziegumu vai citu likumpārkāpumu sporta jomā, personiskās īpašības;
- 5) likumpārkāpēja un viņa upura mijiedarbības mehānisms noziegumu vai citu likumpārkāpumu izdarīšanā sporta jomā;
- 6) noziedzības un citu likumpārkāpumu novēršana sporta jomā.

20.gadsimtā ir notikušas daudzas izmaiņas visās cilvēka dzīves jomās no ģimenes veidošanās pamatprincipiem līdz ikdienas izklaidēm, kas radījušas

jaunus sociālos fenomenus. Viens no šādiem fenomeniem ir futbola fanu subkultūra, kuras kriminalizācijas pakāpes aktīvā izaugsme novērojama mūsdienās. Stadionos un to apkārtnē nereti veidojas masu nekārtības, grupveida sabiedriskās kārtības pārkāpumi, vandālisma un vardarbības akti, tiek nodarīti miesas bojājumi un pat apdraudēta cilvēku dzīvība.

Tēmas aktualitāte. Cīņa ar nekārtībām sporta sacensību laikā ir kļuvusi par Eiropas līmeņa problēmu jau kopš pagājušā gadsimta. Par šīs problēmas sākumpunktu var uzskatīt sporta fanu sadursmes stadionā “Heysel” Beļģijā, 1985. gadā, kuru rezultātā gāja bojā 39 cilvēki un vairāk nekā 600 tika ievainoti¹. Kā norāda UEFA, aptuveni 46% futbola spēļu seko incidenti, no tiem ceturtdaļu var vērtēt kā nopietnus vai kritiskus; no 2013. līdz 2015. gadam disciplinārlietu skaits pret valsti vai tās komandu ir pieaudzis par 64%², kas nozīmē, ka iepriekšējie pārkāpumu novēršanas un apkarošanas pasākumi nav bijuši efektīvi.

Nekārtības sporta pasākumu norises laikā ir eksistējušas pastāvīgi, taču to mūsdienīgā modifikācija ir visai specifiska – vairāk izteikta un raksturīga ir iepriekš saskaņota nekārtību organizēšana. Futbola demokratizācija un popularizācija visos sabiedrības slāņos ir padarījusi stadionu par telpu, kurā īpaši izteiktā formā veidojas sociālie konflikti.

Jāatzīmē, ka futbola fani gadu no gada kļūst arvien labāk organizēti un cenšas diktēt savus nosacījumus ne tikai FK, bet arī plašākai sabiedrībai. Pēdējo piecu gadu laikā pasaulē ir konstatēti gadījumi, kad futbola fani iesaistījās valdības gāšanas procesā vai jauna politiskā režīma ieviešanā.

¹Coslett, P. 2013. Heysel disaster. *BBC*. Liverpool Web site. http://www.bbc.co.uk/liverpool/content/articles/2006/12/04/local_history_heysel_feature.shtml

²Bengtsson, H. 2016. Football violence on the rise again: Uefa disciplinary actions up 64% in two years. *The guardian*. <https://www.theguardian.com/football/datablog/2016/jun/18/football-violence-on-the-rise-again-uefa-disciplinary-actions-up-64-in-two-years>

Piemēram, 2014. gada 1. maijā Harvarda Universitātes vadošais pētnieks Dmitrijs Gorenburgs (*Dmitry Gorenburg*) publicējis savu analīzi ar divām Ukrainas valsts kartēm, īpašu uzmanību pievēršot tam, kas kontrolēja valsts pārvaldi Eiromaidana laikā.³ Vienā no kartēm ir redzams⁴, ka lielākajā Ukrainas reģionu daļā valsts pārvaldes iestādes tika kontrolētas ar futbola fanu atbalstu. Tajā pašā gadā Ķelnē futbola fani, kuri neslēpa savu neonacistisko ideoloģiju, demonstrācijās pret konservatīvā islāma piederīgiem (salafīti) izraisīja sadursmes ar policijas pārstāvjiem.⁵ Personīgajā saziņā ar Eiropas Komisijas pakļauto Radikalizācijas izpratnes tīkla (*Radicalisation Awareness Network – RAN*) ekspertu grupas locekli Luku Gugljelmineti (*Luca Guglielminetti*) autore noskaidroja, ka Itālijā ir līdzīga tendence, un guva arī apstiprinājumu tam, ka galēji labējo ekstrēmistu vidū ir daudz futbola fanu.

Autore vērš uzmanību tam, ka Baltijas valstīs izklāstītās problēmas – neonacistu protestu – nav, kas nepadara problēmu par mazāk aktuālu minētajā reģionā. Par to, piemēram, liecina 2015. gada janvārī Lietuvas FK Gargždu “Banga” fani pilsētas laukumā sarīkoja plašu protesta akciju, lai aicinātu rajona domi nobalsot par krievu investoru padzīšanu no kluba.⁶ Protestu rezultātā Klaipēdas rajona dome ar 24 no 26 balsīm lēma par krievu investoru izslēgšanu

³ Gorenburg, D. 2014. Opposition in Ukraine: A tale of two maps. *PonarsEurasia*. <http://www.ponarseurasia.org/article/opposition-ukraine-tale-two-maps>

⁴ Gorbachov, S. 2014. Who controls local state administration. *Facebook*.

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=850763154938797&set=pb.100000153610067.-2207520000.1398887460.&type=3&theater>

⁵ LETA. 2014. Pret islāmistiem vērstā demonstrācija Ķelnē izvērsās vardarbībā. *Leta.lv*. Ziņas: Ārzemēs. http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/532640-pret_islamistiem_versta_demonstracija_kelne_izversas_vardarbiba

⁶ 2015. Lietuvas futbola kluba fani protestē un padzen krievu investorus. *Nra.lv*. <http://nra.lv/sports/futbols/133483-lietuvas-futbola-kluba-fani-proteste-un-padzen-krievu-investorus.htm>

no kluba īpašnieku saraksta. Kā vēsta portāls nra.lv, pilsētas laukumā pusotrs simts cilvēku (futbola fanu) pauda savu viedokli.⁷

Latvijā ir aktuāla citu valstu fanu prettiesiskas uzvedības problēma. Tās spilgts apliecinājums ir notikumi Liepājas stadionā 2019. gada 11. jūlijā, Liepājā notikusi UEFA Eiropas līgas kvalifikācijas spēle starp FK “Liepāja” un FK “Dinamo Minsk”. Spēles laikā vairāki agresīvi Baltkrievijas komandas fani pārrāva nožogojošās barjeras un apsargu izveidoto ķēdi, izskrienot laukumā.⁸ Futbola fanu kriminogēno izpausmju rūpīga pētījuma nepieciešamību un aktualitāti nacionālajā līmenī apstiprina arī fakts, ka FK “Liepāja” direktoram un kārtības uzturētājiem acīmredzami nebija pietiekamas informācijas par FK “Dinamo Minsk” fanu grupējuma vadošajiem uzskatiem un izbraukuma mērķiem.⁹ Autore pēta futbola fanu kriminogēnās izpausmes vairāk nekā 10 gadus. Regulāri sekojot līdzī lielākajai daļai Eiropas slēgto futbola fanu forumiem, guvusi apliecinājumus tam, ka šī situācija Liepājā nepārsteidza lielāko daļu Eiropas fanu. Piemēram, par notikušo, ierobežotas pieejamības futbola fanu mājaslapā “Ultrasmentality” tika izteikti šādi komentāri:

- 1) tie taču ir futbola huligāni, to varēja sagaidīt;
- 2) “Dinamo Minsk” fani ilgu laiku boikotēja, atbalstot nelikumīgi notiesāto “Puma” līdzjutēju. Tas ir viņu pirmais izbraukums, to varēja sagaidīt.

Līdz ar to redzams, ka FK vadība nebija veikusi nepieciešamos sagatavošanās darbus un preventīvos pasākumus.

Pēdējo desmit gadu laikā futbola fanātisms pasaulē ir attīstījies visai strauji, un tas piedzīvojis daudz dažādu izmaiņu. Tomēr šis pētījumu objekts

⁷ 2015. Lietuvas futbola kluba fani protestē un padzen krievu investorus. *Nra.lv*. <http://nra.lv/sports/futbols/133483-lietuvas-futbola-kluba-fani-proteste-un-padzen-krievu-investorus.htm>

⁸ 2019. Video: Liepājā nekārtības sarīko Minskas 'Dinamo' futbola fani. *Delfi.lv*. Delfi Sports <https://www.delfi.lv/sports/news/futbols/video-liepaja-nekartibas-sariko-minskas-dinamo-futbola-fani.d?id=51272295>

⁹ *Ibid.*

Latvijas sociologu un kriminologu vidū nopietnu zinātnisku interesi nav izraisījis, lai gan Eiropā šī parādība jau sen tiek pētīta. Tomēr autore uzskata, ka mācoties no citu kļūdām, var nepieļaut savas. Tāpēc ir lietderīgi izrādīt interesi par šo sociālo parādību, pētīt to, pirms tā sāks radīt Latvijas sabiedrībai nopietnas problēmas.

Promocijas darba tēmas aktualitāti nosaka arī juridiskā regulējuma trūkums gan nacionālajā, gan Eiropas sporta politikā. Sporta industrija ir pašregulējoša, līdz ar to šī situācija novedusi pie lielas juridiskās nenoteiktības pakāpes, jo nav skaidrs, ciktāl sporta organizācijas ir tiesīgas rīkoties autonomi un kādos gadījumos būtu jāiejaucas Eiropas vai nacionālajam regulatoram.

Pētnieciskā darba novitāte. Balstoties uz tradicionālām kriminoloģiskām teorijām un to apakšteorijām (kriminālsocioloģiskā teorija un noziedzības sociāli psiholoģiskā teorija)¹⁰, autore ir izstrādājusi pētījumu par futbola fanu kriminogēnām izpausmēm. Par būtisko promocijas darba ieguvumu ir jāuzskata strukturēto pieeju futbola fanu kriminogēno izpausmju, kā sociāli tiesiskās parādības, kriminoloģiska izpētē. Šis pētījums ir ieguldījums Latvijas tiesību zinātnē, jo tajā tiek:

- 1) zinātniski pamatots, jaunā kriminoloģijas virziena – sporta kriminoloģijas, atsevišķs satura elements;
- 2) identificēts neformālas futbola fanu grupas veidošanas mehānisms;
- 3) zinātniski pamatoti futbola fanu subkultūras elementi, kas veido futbola fanu subkultūras definīciju un nosaka to vietu kriminālajā subkultūrā;
- 4) izstrādāta futbola apmeklētāju klasifikācija, norādot atšķirības starp tiem kopumā un to atsevišķām grupām;
- 5) noteikts mūsdienu futbola fana kriminoloģiskais portrets;
- 6) sistēmiski izpētīti faktori, kas ietekmē futbola fanu kriminogēnās izpausmes;

¹⁰ Ķipēna, V. un Vilks, A. 2004. Kriminoloģija. Rīga: Nordik.

7) izstrādāti priekšlikumi prettiesisku nodarījumu preventīvo pasākumu uzlabošanai, šīm nolūkam izmantojot starpinstītūciju sadarbības modeli.

Pētnieciskā darba mērķis ir izstrādāt pētījumu, ietverot tajā teorētisko un praktisko kompleksu par futbola fanu kriminogēno izpausmju kriminoloģiskajām problēmām, kā arī sniegt priekšlikumus to risināšanai.

Pētnieciskā darba uzdevumi:

1. Izpētīt futbola fanu kā kriminoloģiska pētījuma objektu.
2. Izpētīt futbola fanu kriminogēno izpausmju veidu kriminoloģisko raksturojumu.
3. Noteikt galvenos virzienus vispārējai un speciālai prevencijai.
4. Konstatēt problēmjaucējumus un izvirzīt priekšlikumus to risināšanai.

Pētījuma objekts ir futbola fanu kriminogēnās izpausmes kā kriminoloģiska parādība.

Pētījuma priekšmets ir futbola fanu kriminogēno izpausmju kriminoloģiski aspekti: stāvoklis un tendences, futbola fanu, kuri izdara likumpārkāpumu, izpēte; determinantu apzināšana, kas nosaka futbola fanu kriminogēnās izpausmes Latvijā un ārvalstīs.

Zinātniski pētnieciskie jautājumi:

1. Kādi ir futbola fanu apvienības veidošanās mehānismi?
2. Kāds ir futbola fana kriminoloģiskais raksturojums?
3. Kāds ir fanu subkultūras kriminogēnais potenciāls?
4. Kādi pasākumi ir nepieciešami futbola fanu prettiesiskas darbības vispārējai un speciālai prevencijai?

Pētījuma teorētiskā bāzē ir Latvijas un ārvalstu zinātnieku darbi **kriminoloģijā**: Agnevs, R., (*R. Agnew*), Armstrongs, H., (*G. Armstrong*), Baumanis, J., Bēkšāls, F. (*P. Backshall*), Bodins, D., (*D. Bodin*), Coukala, A., (*A. Tsoukala*), Dojdzī, M., (*Mark Doidge*), Kaufmans, Dž., (*J. Kaufman*), Kipane, A., Kirbis, S., (*S. Kirby*), Kronberga, I., Vilks, A., Matvejevs, A.,

Voins, V., Lambrozo, Č., (*C. Lombroso*), Līmans, M., (*M. Lyman*), Maršs, P., (*P. Marsh*), Pirsons, G., (*G. Pearson*), Poteris, G., (*G. Potter*), Smoliķis, Dž., (*J. Smolik*), Spājdžs, R., (*R. Spaaij*), Burlakovs, V., (*B.Бурлаков*), Dolgova, A., (*A. Долгова*), Kropačevs, N., (*H. Кроначев*), Mejtins, A., (*A. Мейтин*); **krimināltiesībās**: Kaija, S., Krastiņš, U., Ponkins, I., (*И.Понкин*); **sporta tiesībās**: Sīkmans, R., (*R. Siekmann*); **socioloģijā**: Džulianoķis, R., (*R. Giulianiotti*), Gušvans, M., (*M. Guschwan*), Līsons, P., (*P. Leeson*), Nīls, M., (*M. Neill*), Skots-Mīre, G., (*H. Skott-Myhre*), Smokovitis, N., (*N. Smokoviti*); **filozofijā**: Vedins, I., Ortega i Gasets, H., (*José Ortega y Gasset*); **psiholoģijā**: Bons, G., (*G. Le Bon*), Holins, K., (*C. Hollin*), Melniks, M., (*M. Melnick*), Pīsis, G., (*G. Pease*), Rasels, G., (*G. Russell*), Vēns, D., (*D. Wann*), Antoņāns, J., (*Ю. Антонян*), Bagadirova, S., (*C. Багадирова*), Gizulina, A., (*A. Гизулина*), Dihors, V., (*B. Духорь*), Jūrīna, A., (*A.Юрина*).

Ja vien nav norādīts citādi, visi citāti darbā ir autora tulkoti.

Pētījuma tiesiskā bāze ir starptautiskās konvencijas, Eiropas Parlamenta un Padomes tiesību akti, Latvijas un ārvalstu likumi.

Pētījuma empīriskā bāze ir oficiālie statistikas dati par likumpārkāpumu stāvokli un dinamiku, futbola līdzjutēju izdarīto likumpārkāpumu kvantitatīvajām un kvalitatīvajām īpašībām. Praktiskā valsts un ārvalstu pieredze tika apkopota no daļēji strukturētām intervijām ar vadošajiem speciālistiem drošības jautājumos futbola industrijā. Autore arī veikusi nestrukturētu interviju ar nacionālās kustības “Ultras” pārstāvi par futbola fanu subkultūras iekšējām iezīmēm.

Lai kriminoloģiski raksturotu futbola fanus, kas pārkāpj likumu, autore izmantoja speciāli izstrādātu anketu, kas sākotnēji tika aprobežta doktorantūras programmas lekcijas laikā. Lai veicinātu fanu iesaisti aptaujā, anketa sagatavota

elektroniski trīs valodās: latviešu, krievu, angļu un ievietota Google formās¹¹. Aptauja noformēta ar ierobežojumu atbildēt vienu reizi, kas nodrošina kopējā atbilžu skaita ticamību, t. i., respondents dota iespēja piedalīties aptaujā tikai vienu reizi. Anonīmās anketas tiešā hipersaite izplatīta ar nacionālās kustības “Ultras” pārstāvja starpniecību ar nosacījumu, ka aptaujā ir jāpiedalās tikai un vienīgi tiem faniem, kas izdarījuši likumpārkāpumu, neatkarīgi no tā, vai viņi bija saukti pie atbildības vai nē. Iegūtie anonīmās aptaujas rezultāti tika salīdzināti ar ārvalstu pētījumiem, kuru rezultāti balstīti uz atklātām intervijām, aptaujām, tiesu spriedumiem. Šādā veidā pārbaudīta aptaujas rezultātu ticamība. Aptaujas mērķa grupa bija futbola fani, kuri pēdējo divu sezonu laikā ir izdarījuši likumpārkāpumu. Laika periodā no 01.11.2016 līdz 30.01.2017 tika aptaujāti 164 futbola fani, kuri izdarījuši noziedzīgus nodarījumus un/vai administratīvos pārkāpumus. Iegūtie dati kodēti un apstrādāti, izmantojot speciālas datu apstrādes programmas SPSS un Excel. Statistiskā analīze veikta, izmantojot *Fisher exact* testu.

Papildus tam, lai izveidotu reālu priekšstatu par Latviju un ārvalstu futbola faniem autore 10 gadu laikā ir analizējusi un pētījusi pieejamās specializētās interneta vietnes par futbola fanu subkultūru no kurām liela daļa ir slēgta tipa, t. i., pieejamas tikai pēc vietnes administratora apstiprinājuma saņemšanas par pievienošanu grupai.

Pētījuma metodoloģisko pamatu veido vispārzinātniskās metodes:

1. **Monogrāfiskā metode** – informācijas vākšana, apkopošana un analīze par pētāmo problemātiku;
2. **Analītiskā metode** – pētāmās problēmas būtisko likumsakarību atklāšana; ir secinājumu un priekšlikumu pamatā.

¹¹ Mākoņa pakalpojums, kas ļauj vākt informāciju no lietotājiem, izmantojot personalizētas aptaujas.

3. **Vēsturiskā metode** – balstās uz izpētes objekta attīstības analīzi, apzinot futbola fanu apvienības formālas un neformālas izveides mehānismus.
4. **Komparatīvā metode** – paredz salīdzināšanu un analīzi; ir izmantota, aplūkojot futbola fanu prettiesiskas darbības novēršanas aspektus citu valstu kriminoloģiskā un krimināltiesību sistēmā, lai sniegtu priekšlikumus Latvijas Republikas likumpārskāpumu un noziedzības novēršanas sistēmas pilnveidošanai.
5. Indukcija un dedukcija – **indukcijas** metode pielietota, lai no atsevišķiem faktiem par futbola fanu kriminogēnajiem izpausmēm veidotu vispārīgus atzinumus un noteiktu sakarības; **dedukcijas metode** izmantota, lai loģiski sistematizētu un teorētiski izskaidrotu empīrisko.

Tiesību normu interpretācijas metodes – Analizējot ārvalstu un ES tiesību aktus saistībā ar pētāmo jautājumu, tika izmantotas arī tādas tiesību normu tulkošanas metodes (interpretācijas metodes) kā gramatiskā, sistēmiskā, vēsturiskā un teleoloģiskā. Ar **gramatiskās (filoloģiskās) interpretācijas metodes** palīdzību tika izprasts ārvalstu tiesību normu vārdiskais saturs, pamatojoties uz normu veidojošo vārdu nozīmes noskaidrošanu, tādējādi identificējot pamatjēdzienus pētāmo jautājumu lokā. Savukārt, **sistēmiskās metodes** ietvaros tiek izprastas tiesību normu savstarpējās saistes un atkarības tiesību aktos, kas saistīti ar sporta nozari. Pielietojot **vēsturisko metodi**, noskaidroti ar drošības jautājumiem sporta nozarē saistīto tiesību aktu mērķi: konkrētā tiesību akta rašanās un priekšvēsture, tiesību tradīcija, kurā tiesību akts ierindojams. **Teleoloģiskās (jēgas un mērķa) interpretācijas metodes** ietvaros tika noskaidrota tiesību normu jēga. Ievērojot konkrētā analizējamā panta mērķi, tiek izvirzīti priekšlikumi konstatēto problēmjautājumu risināšanai.

Promocijas darba ietvaros tika realizēti trīs empīriskie pētījumi, izmantojot gan kvantitatīvās pētījumu metodes (aptauja), gan kvalitatīvās

pētījumu metodes (daļēji strukturētās un nestrukturētās intervijas, kontentanalīze).

Promocijas darba struktūra veidota tā, lai izpildītu darba uzdevumus, sasniegtu darba mērķi un loģiski atklāt pētītās problēmas būtību: promocijas darbs sastāv no anotācijas, ievada, iztirzājuma, kas ir strukturēts trīs nodaļās, katru no tām veido vairākas apakšnodaļas, nobeiguma un izmantotās literatūras un avotu saraksta.

Promocijas darba rezultātu aprobācija un publicēšana – pētījuma rezultāti, prezentējot atsevišķus problēmjaudājumus un to iespējamus risinājumus, ir aprobēti gan vietējās, gan starptautiskajās zinātniskajās konferencēs Latvijā un ārvalstīs. Autore par pētījuma tēmu kopumā ir publicējusi **10 zinātniskas publikācijas**. Trīs raksti ir publicēti zinātnisko rakstu krājumos, kas ir iekļauti *Web of Science/Clarivate Analytics*, no tiem viens raksts ir iekļauts arī *SCOPUS* datubāzē (publikācijas un ziņojumus skatīt 72 – 75 lpp.). Promocijas darba rezultāti ir aprobēti ne tikai zinātniskajās konferencēs un rakstu krājumos, tiem ir arī praktisks pielietojums. Autore ārvalstu zinātnieku grupā ir izstrādājusi vairākus starptautisko dokumentu projektus drošības pasākumu uzlabošanai un labas pārvaldības principa nodrošināšanai sporta jomā. Autore darbojas Starptautiskajā sporta tiesību asociācijā (IASL) kā pilntiesīga valdes locekle un kā sacensību integritātes un drošības komitejas locekle un sekretāre.

1. Futbola fani kā kriminoloģisko pētījumu objekts

1.1. Futbola fani kā neformāla apvienība ar kriminogēnām izpausmēm

Vēsture liecina, ka neformālas grupas un apvienības ir “automātiska” reakcija uz sabiedrībā notiekošo sociālo procesu norises grūtībām. Tāpat kā pats futbols, arī futbola fanu subkultūra un tiem raksturīgie likumpārkāpumi ir radušies Lielbritānijā. Britu futbolā gadījumi, kuri saistīti ar futbola nekārtībām, ir vērojami jau kopš 13. gs. sākuma. Jau tajos laikos komandu fani un paši spēlētāji bieži stājās viens otram pretī pēc spēles beigām, lai noskaidrotu, kurš ir labāks arī ārpus futbola laukuma. Tomēr mūsdienu tipa futbola huligānisms, kura paudžs ir šī jaunā subkultūra, parādījās Lielbritānijā tikai 20. gs. 50. gadu beigās¹², kad britu sabiedrība piedzīvoja sarežģītu savas attīstības periodu¹³. Valsti skāra sistēmiskā krīze¹⁴ un jauniešu vidū lielu popularitāti ieguva radikālas komunistiskās idejas.¹⁵

Jebkura subkultūra aug un attīstās kā ļaundabīgs audzējs, kam viegli veidojas metastāzes.¹⁶ Tāpēc ātri sākās veiksmīgs futbola fanu subkultūras un tās radītās agresijas eksports kontinentālajā Eiropā un vēlāk – PSRS. 20. gs. 80. gadu sākumā futbola vardarbības problēma pastāvēja jau visā Eiropā.

Tālāk tiks aplūkota futbola līdzjutēju klasifikācija¹⁷, kuru piedāvā autore pēc ārzemju autoru zinātnisko rakstu un slēgto futbola interneta kopienu satura

¹² Bodin, D. 2003. *Le Hooliganisme*.

¹³ Quinault, R. 2001. Britain in 1950. *History Today*. 51(4).
<https://www.historytoday.com/archive/britain-1950>

¹⁴ Gamble A. 1994. *Britain in decline: economic policy, political strategy, and the British state*. 4th ed. New York: ST. MARTIN'S PRESS, INC.,

¹⁵ Rowlands, J. 2001. *Policing European Football Hooliganism*.
<http://people.exeter.ac.uk/watupman/undergrad/rowlands/index.htm>

¹⁶ Armstrong, G. and Hobbs, D. 1994. Tackled from behind. In R. Giulianotti, N. Bonney and M. Hepworth, eds. *Football, violence and social identity*. London: Routledge. 196-228.

¹⁷ Eiropas zinātnes un futbola kopienā nav vispārpieņemtas futbola fanu klasifikācijas, un katra valsts tos iedala saskaņā ar vēsturi un likumdošanu.

analīzes. Izmantojot dedukcijas metodi, autore pilnība piekrīt ASV pētnieku vispārējam futbola pasākumu apmeklētāju iedalījumam, kas tiek veidots pamatojoties uz personas attieksmi pret futbola spēli:

1. Epizodiski skatītāji:

- nejut līdzī nevienai komandai, kā vien tikai savas valsts izlasei;
- daudzi no tiem skatās tikai pasaules un Eiropas čempionātus;
- vai futbolā orientējas pavisam slikti, vai arī skatās tikai populārākās futbola līgas. Šo grupu pārsvarā neinteresē konkrēta komanda, tai interesē skaista spēle.

2. Līdzjutēji bez kriminogēnajām izpausmēm:

- atbalsta konkrētu komandu;
- pārdzīvo par to, zina visus pamata sastāva un rezerves spēlētājus, komandas vēsturi, kolekcionē programiņas, publikācijas, atribūtiķu un visu, kas attiecas uz mīļāko komandu;
- daudzi ģeogrāfiskās atrašanās dēļ reti apmeklē stadionus, citi var dzīvot tajā pilsētā, kur mīt mīļākā komanda, bet vecuma, ģimenes stāvokļa vai citu iemeslu dēļ arī biežāk skatās futbolu televīzijā.

3. Līdzjutēju ar kriminogēnajām izpausmēm (visā pasaulē šo līdzjutēju grupu sauc par fanātiķiem jeb faniem):

- tāpat ka līdzjutēji bez kriminogēnām izpausmēm atbalsta noteiktu komandu;
- aktīvākie futbola mīļi;
- parasti organizēti, ir grūti iedomāties fanu ar kriminogēnām izpausmēm vienatnē;
- ne tikai regulāri apmeklē savas mīļākās komandas spēles, bet arī dodas līdzī komandai valstī un pasaulē;
- organizē atbalsta pasākumus tribīnēs, kas bieži pārtop konfliktos un, rezultātā, likumpārkāpumos;

- kaujas ar citu komandu faniem un tiesībaizsardzības iestāžu pārstāvjiem, lauž krēslus u. tml.;
- neskatoties uz to, daudzi no viņiem, lai cik tas arī nebūtu dīvaini, futbolu izprot slikti, tiem svarīgāk ir izrādīties; kautiņš ar citas komandas faniem ir svarīgāks par futbolu.¹⁸

Protams, ka ne vienmēr ir iespējams noteikt skaidru robežu starp atsevišķām kategorijām un kategorijām kopumā. Kā iepriekš minēts, pirmās divas kategorijas ir salīdzinoši likumpaklausīgi līdzjutēji. Līdz ar to ir nepieciešams pievērst uzmanību detalizētāk trešās grupas – fanu ar kriminogēnajām izpausmēm – analīzei.

Saskaņā ar informāciju, kas ir iegūta no futbola fanu slēgtajām interneta kopienām un nedaudzajiem ārzemju autoru zinātniskajiem darbiem, pasaules futbola industrijā pastāv divi galvenie fanu veidi ar kriminogēnajām izpausmēm:¹⁹ “Ultras” un “Futbola huligāni”.

Neskatoties uz to, ka daudzi autori, zinātniskās kopienas un tiesībaizsardzības iestādes mēdz uzskatīt **“Ultras”** par faniem, kuriem ir agresīva vai vardarbīga ievirze, 21. gadsimtā šai teorijai ir radušies pretinieki. Mūsdienu Eiropas grupas “Ultras” ir futbola kustības aktīvistu. Tieši viņi gatavojas spēlei ilgu laiku, izmēģina uzstāšanos, saukļus un veido plakātus mīļākā kluba atbalstam. “Ultras” ir strukturēta grupa, kurā ir stingra hierarhija. “Ultras” ir diezgan stingri iekšējie noteikumi (goda kodekss), tāpēc viņi ir disciplinēti un vienoti.

“Futbola huligāni” ir fani, kuriem policija pievērš īpašu uzmanību tajās valstīs, kurās ir attīstīta futbola fanātisma kustība un par kuru visbiežāk tiek

¹⁸ Wann, D. L., Melnick, M. J., Russel, G. W. and Pease, D. G. (2001). *Sports fans: The psychology and social impact of spectators*. New-York: Routledge.

¹⁹ Tie ir divi galvenie fanu veidi, kuri atzīti visā pasaulē. Tāpat arī vairākās Eiropas un pasaules valstīs pastāv virkne apakšveidi. Šie apakšveidi netiks izskatīti.

runāts plašsaziņas līdzekļos. Tie ir visaktīvākie un agresīvākie pārstāvji, kuri pozicionē sevi kā futbola fanu kustības eliti.

Futbola huligāns ir cilvēks, kurš ir tendēts uz trokšņainu, iespējams, noziedzīgu, ar futbolu saistītu uzvedību.²⁰ Atšķirībā no jebkura cita fana, kurš iesaistās / var iesaistīties konfliktā spontāni, piemēram, pārmērīgas alkohola lietošanas rezultātā, futbola huligāni konfliktu ar līdzīgām pretinieku grupām uzskata par vienu no saviem galvenajiem mērķiem. Viņi piešķir dalībai šādos konfliktos lielāku nozīmi nekā dalībai futbola komandas, ar kuru tie sevi asociē, atbalsta īstenošanai.

Mūsdienu preventīvo pasākumu galvenā problēma dažās Eiropas valstīs, arī Latvijā, ir tā, ka daudzi zinātnieki un/vai kārtības uzturētāji un sabiedrība kopumā neredz atšķirību starp “ultras” un “futbola huligāniem”. Tomēr atšķirības starp tiem ir lielas un galvenā atšķirība ir šāda:

- “Ultras” agresija un likumpārkāpumi sporta sacensībās parasti būs spontāni;
- “Futbola huligānu” agresija un likumpārkāpumi vienmēr tiek rūpīgi izplānoti un organizēti, izmantojot mūsdienu saziņas līdzekļus.

Katra fanu kustība sastāv no organizētiem grupējumiem un vienkāršiem faniem, kuri nepieder pie fanu apvienībām. Turklāt organizēto grupu daudzums pastāvīgi mainās.

Futbola fanu ar kriminogēnajām izpausmēm organizētajiem grupējumiem ir specifisks nosaukums (futbola industrijas slengā) - “firma”.²¹ Liela “firma” parasti veidojas no virknes patstāvīgo “mobu”²², kuri apvienojas pēc teritoriāla principa. Šobrīd “firma” ir visizplatītākā futbola huligānu organizācijas forma. Katru “firmu” var veidot simti un pat tūkstoši ekstremāli

²⁰ Leeson, P.T. et al. 2012. Hooligans. *L'économie des conflits*. 122(2), 213–231.

²¹ *Ibid.*

²² Дихорь, В.А., et al. (2017). *Основы психологии футбольных болельщиков*. Учебное пособие. Екатеринбург: Издательство Уральского университета. С. 21.

noskaņoti fani, savukārt “mobs” ir mazāks un mobilāks veidojums.²³ Katras “firmas” kodols ir neliela autoritatīvāku, aktīvāku un vairāk pieredzējušu fanu grupa līdz pat 40 cilvēkiem. Vairāk par hierarhiju “firmās” ir grūti ko piezīmēt, jo, piemēram, Austrumeiropā tā ir diezgan primitīva: līderis un pamatsastāvs. Bez šaubām, katrā “firmā” ir cilvēki, kuri nodarbojas ar finansēm, jo, pirmkārt, tā ir neatņemama jebkuras grupas sastāvdaļa.²⁴ Otrkārt, nav iespējams organizēt kopīgo fanu futbola spēles apmeklēšanu, izgatavot plakātus, ko fani ņem līdzi, un vēl virkni darbību bez finansiāla atbalsta. Autore uzsver, ka fanu grupas finansēšanas jautājumu ir nepieciešams nošķirt atsevišķam pētījumam. It īpaši šis pētījums būtu aktuāls tajos reģionos, kur ir pierādīta saikne starp futbola fanu grupām un organizētas noziedzības grupām (piem., Bulgārijā²⁵ un Serbijā²⁶).

1.2. Futbola fanu subkultūra, tās vieta kriminālajā vidē

Kriminālajai subkultūrai visos laikos un lielākajā daļā pasaules valstu ir raksturīgas šādas iezīmes: specifisks pasaules redzējums un ideoloģija; uzvedības noteikumi un aizliegumi; īpaša valoda – “žargons” un “argo” folklorā; vairumā gadījumu ir īpaša ārēja atribūtika: tetovējumi, apģērbs vai noteikti tā valkāšanas veidi.²⁷ Pēc autores domām, kriminālās subkultūras galvenie elementi un iezīmes pilnīgi sakrīt ar futbola fanu subkultūras

²³ Murphy, P. et al. 1990. *Football on Trial: Spectator Violence and Development in the Football World*. New York: Routledge. 92.

²⁴ Глебова, Д. И. 2014. Футбольный фанатизм в России: феномен, типология, структура. *Молодежный научно-технический вестник*. (2). <http://sntbul.bmstu.ru/doc/687138.html>

²⁵ Crime UooDa. 2002. *Results of pilot survey of forty selected organized criminal groups in sixteen countries: Global programme against transnational organized crime*. https://www.unodc.org/pdf/crime/publications/Pilot_survey.pdf

²⁶ GI_TOC. 2019. Hotspots of Organized Crime in the Western Balkans; Local vulnerabilities in a regional context. *The GI_TOC*. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2019/05/Hotspots-Report-English-13Jun1110-Web.pdf>

²⁷ Омигов, В.И. 2011. Профессиональная преступность: её современное содержание. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. (21), 54-58.

elementiem un iezīmēm, neskatoties uz to, ka pašlaik ir izvērstā plaša kampaņa ar lūgumu pārtraukt tiesībsardzības iestādēm, žurnālistiem un zinātnieku aprindām fanus mākslīgi kriminalizēt.²⁸

Futbola fanu subkultūrā ir vairāki tās elementi, kuriem ir ļoti nozīmīga kriminoloģiskā informācija. Izpētot tās tipoloģiskās iezīmes, var atrast tādas raksturīgas iezīmes kā individuālo tiesību ignorēšanu, kas izpaužas agresīvā, nežēlīgā un ciniskā attieksmē pret “svešiniekiem”, vājajiem, vairāku grupas apziņā stingri reglamentētu atribūtu klātbūtnē, līdzjūtības pret cilvēkiem trūkumā, cilvēka darba nenovērtēšanā, kas izpaužas vandālismā utt.²⁹

Viens no futbola fanu subkultūras uzvedības atribūtiem ir nerakstītais **fanu konfliktu kodekss**. Kodeksa “normas” neievērošanas gadījumā (piem., aizturētais fans izdod citus nekārtību dalībniekus), persona ne tikai nekavējoties tiks izslēgta no fanu grupas, bet arī grupas locekļi to sodīs par “kauna” radīšanu visai grupai.

Pašlaik gandrīz katrai fanu grupai ir atbilstoša **simbolika**, kas visbiežāk ir to pārstāvēto klubu emblēmas. Simbolika un atribūtika var tikt iedalīta piecās grupās:

1. Savas komandas simbolika.
2. Draudzīgu fanu kustību simbolika.
3. Naidīgo fanu kustību simbolika.
4. Fanu kustību, ar kurām šīs komandas faniem nav nekādu attiecību, simbolika.
5. Aizliegtā simbolika.

Pirmās četras grupas var analizēt no atšķirīgiem aspektiem, piemēram, nacionālās līgas, Eiropas ietvaros, jautātās fanu kustību attiecības utt. Tāpēc šajā

²⁸ 2019. *Fans Against Criminalisation: F.A.C. Football fans not criminals.*
<http://fansagainstcriminalisation.com/more-about-fac/>

²⁹ Czop, A. and Juszcak, A. 2017. Subculture of stadium hooligans – pathology or crime? Security dimensions. *International and National Studies*. (21), 142-158.

darbā katra grupa atsevišķi netiks skatīta. Tomēr attiecībā uz piekto grupu pastāv kopīgs saraksts ar Eiropas aizliegtu simboliku futbolā.³⁰ Šādu atribūtu klātbūtne futbola faniem nozīmē kriminogēnu izpausmi, kā rezultātā uz to tiek attiecināts ne tikai morālais sabiedrības nosodījums, bet arī, atkarībā no Eiropas valstu tiesību aktiem, administratīvā vai kriminālatbildība.

Fanu slenga kriminoloģisko nozīmi, kā futbola fanu subkultūras atribūtu, ir grūti novērtēt par zemu. Īpaša sarunvalodas dialekta iekļūšanas fanu vidē risks nav izdomāts pārspilējums. Nozīmīgs fanu slenga kriminoloģiskais elements ir tā ietekme uz uztveri. Ir skaidrs, ka dzīvesveids un noteikumi veido slengu, bet jau izveidotais slengs diktē dzīvesveidu un noteikumus.

Futbola fanu terminoloģijas nezināšana neļauj neinformētam cilvēkam pienācīgi piedalīties sarunās ar faniem, jo, pirmkārt, vārdu krājums ir pietiekami liels, otrkārt, daudziem vārdiem un frāzēm ir papildu nozīme, un, treškārt, ir jāzina ne tikai slengs, bet arī jāzina fanu kustībā pastāvošie notikumi. Fanu slenga zināšanas var būtiski atvieglināt tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku darbu, kas saistīts ar tiem izvīzīto operatīvi profilaktisko uzdevumu pildīšanu. Pētījumi rāda, ka futbola fanu valodai piemīt galvenokārt metaforas, bieži vien militāras, agresīvas vai komiskas, izsmejošas, kā arī slenga, žargona vārdi un frāzes.³¹ Tomēr, no vienas puses, fanu slenga parādīšanās galvenais mērķis, acīmredzami, ir nošķirt un izolēt fanu kustību no pārējās pasaules, noteikt dalīšanu pēc “savs” un “svešs” kritērijiem.

Futbola fanu lingvistiskā darbība neaprobežojas tikai ar mutisko saziņas veidu. Fani pauž arī savas domas un emocijas uz komandu karodziņiem vai

³⁰ 2016. *Monitoring Discriminatory Signs and Symbols in European Football*. The guide. London: Network fare. https://www.farenet.org/wp-content/uploads/2016/10/Signs-and-Symbols-guide-for-European-football_2016-2.pdf

³¹ Терпелец, Ж. Футбольный дискурс: Языковая вариативность и национальная специфика (на материале французского и английского языков). *Филологические науки Вопросы теории и практики*. 8(86), 338-394. <http://www.gramota.net/materials/2/2018/8-2/38.html>

plakātiem, kas tiek izstādīti spēles laikā. Ārpus stadiona komandas fani paziņo savas domas, izmantojot fanu žurnālus (*fanzines*), tiešsaistes blogus un diskusiju vietnes (forumus). Viņi mēdz izmantot neformālu valodu, kas dažkārt kļūst aizskaroša, it īpaši kad vēršas pie konkurējošo komandu faniem. To drukātie teksti atšķiras ar savu oriģinalitāti, jo tajos valodu formas ir hibrīdas – jauniešu valoda un konkrētas subkultūras valoda ir sagatavota mediju formā.

Cits neaizstājams subkultūras atribūts ir **iesaukas un segvārdi**. Personīgie novērojumi, kā arī dažādu avotu satura analīze liecina, ka gandrīz katram otrajam neformālas fanu apvienības ar kriminogēno ievirzi loceklim ir kāda iesauka vai segvārds. Iesaukas nevar uzskatīt par nekaitīgu parādību. Tās ir neaizstājams asociālas subkultūras, kurā izpaužas savstarpējo attiecību likumpārkāpēju vidē īpatnības, atribūts.³² Fanu vidū iesaukas veic ne tik daudz personas sociālā statusa apzīmēšanas vai pazemošanas funkcijas, kā ir tās cildināšanas vai tās īpašnieka cienīgo īpašību, vai tā izskata pazīmjū atspoguļošanas līdzeklis.³³ Līderiem iesaukas parasti ir labskanīgas (Pūķis, Profesors), personām, kuras atrodas grupas hierarhijas zemākajos pakāpienos, – mazāk labskanīgas (Rieksts, Zārks), visiem pārējiem – var būt pat aizvainojošas.

Izpētot futbola fanu subkultūras īpatnības, var teikt, ka aiz tās ārēji “nekaitīgās” būtības, slēpjas stipri prettiesisks raksturs, jo pati piederība fanu grupējumam jau pauž protestu pret sabiedrībā pastāvošajām normām un vērtībām un attaisno uzvedību, kurai nereti ir pretlikumīgs un krimināli sodāms raksturs.

³² Романова, Н. М. 2013. Криминальные группы и криминальная субкультура. *Психология и право*. 3(1).

http://psyjournals.ru/files/58348/psyandlaw_2013_1_Romanova.pdf

³³ Корецкий, Д. А. И Тулегенов, В. В. 2006. *Криминальная субкультура и ее криминологическое значение*. Монография. СПб.: Юридический центр Пресс.

Tādējādi, pamatojoties uz pētāmās parādības veikto analīzi un pieejamo literatūru par šo tematu, var teikt, ka futbola fanu subkultūra ieņem stabili vietu kriminālajā subkultūrā, vienlaikus saglabājot raksturīgas iezīmes, kurām bieži ir krimināla nozīme un kuras veicina tās masveida reproducēšanu futbola cienītāju vidū. Šīs subkultūras daudzveidības iepriekšminētie elementi ļauj formulēt šīs parādības koncepciju. Futbola fanu subkultūra ir sava veida uzvedības noteikumi futbola faniem, kuri balstīti uz izveidotām un pastāvošām uzvedības normām, kuras mediē kopīgās grupas prettiesiskās uzvedības darbības futbola spēļu laikā vai saistībā ar tiem, konkrētu saziņas valodu (“fanu” slengs) un ārējo atribūtiķu.

1.3. Likumpārkāpumus izdarījušo futbola fanu kriminoloģiskais raksturojums

Zinātniskajā literatūrā ir atzīmēta virkne personu, kuras izdarījušas likumpārkāpumus, kriminoloģisko īpašību parametru, taču vairumam autoru tā ir balstīta uz noziedznieka personības struktūras koncepciju, kas izstrādāta kopējās kriminoloģijas teorijas ietvaros. Piemērotākā ir pieeja, saskaņā ar kuru personas, kuras izdarījušas pārkāpumu, īpašības jāapkopo šādās grupās:

1. Sociāldemogrāfiskie dati (dzimums, vecums, izglītība utt.).
2. Sociālais statuss.
3. Morālās un psiholoģiskās īpašības (tiesiskās apziņas līmenis u. c.).
4. krimināltiesiskās pazīmes.³⁴

Pilnībā piekrītot šādai personības izpētes pieejai un atklājot sociālas determinācijas mehānismu, tika veikta divu fanu grupu “Ultras” un “Futbola huligāni” izpēte. Aptaujas laikā 11 no 164 (6,71% no kopskaita) respondentiem

³⁴ Афанасьева, О.Р. и Гончарова, М.В. 2016. Криминологический портрет личности преступника. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: Юриспруденция. 3. <https://www.vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/10020> [sk. 16.04.2018.]

norādīja, ka neuzskata sevi nedz par “Ultras”, nedz par “Futbola huligāniem”, bet ir futbola līdzjutēji, kuri pēdējo divu futbola sezonu laikā ir izdarījuši likumpārkāpumus. Protams, ir grūti apgalvot, ka pētījuma rezultāti tieši norāda uz stingri noteiktām nelikumīgas rīcības ievirzes likumsakarībām, kā arī stingri noteiktām personiskajām īpašībām. Tikmēr datu apkopošana par personām, kas pārkāpj likumu, ļauj precīzi prognozēt šāda veida likumpārkāpēju pārkāpumu dinamiku, to ietekmes uz citām sociālajām parādībām un procesiem, kā arī zinātniski pamatoti pret tām veidot organizētu cīņu.

Sociāldemogrāfiskās pazīmes ietver:

Dzimums. Pārsvarā izskatāmos pārkāpumus veic vīriešu dzimuma personas – 97,56% respondentu no kopējā skaita bez piesaistes pie kāda fanu veida.

Vecums. Veiktā analīze parādīja, ka neatkarīgi no piederības pie pirmās vai otrās fanu grupas, personas, kurām ir nosliece uz likumpārkāpuma izdarīšanu, ir personas no 21 līdz 30 gadiem. Izskatot likumpārkāpēju vecuma struktūru, redzams, ka krimināldarbība pieaug, pieaugot pusaudžiem un viņu kriminogēnās situācijas virsotne iestājas vidēji 25 gadu vecumā.

Izglītība. Dati par izglītības līmeni un iepriekšminētie dati par vecumu (pārkāpumi gan “Ultras”, gan “Futbola huligānu” vidū galvenokārt notiek vecumā no 21 līdz 30 gadiem) var liecināt, ka šīs likumpārkāpēju grupas izglītības un inteligences līmenis ir pietiekami augsts salīdzinājumā ar līdzīgu personu grupu – ielu huligāniem³⁵, ņemot vērā to, ka mūsdienu pasaulē, jo īpaši Eiropas daļā, augstākās izglītības klātbūtne nav noteiktas iedzīvotāju daļas prerogatīva, bet tā ir kļuvusi pieejama gandrīz visiem, neatkarīgi no apstākļiem un iespējām. Tāpat augstākā izglītības vairāk nekā 66% respondentiem abās aplūkotajās grupās liecina, ka, pirmkārt, tieši vecumā no 21 līdz 30 tiek iegūta

³⁵ Бурлаков, В. и Кропачев, Н. 2019. *Криминология: Учебное пособие*. 2-е изд. Стандарт третьего поколения. Санкт-Петербург: Питер, 67 с.

augstākā izglītība, un otrkārt, neskatoties uz prettiesisku nodarījumu līdzību ar parastiem ielu noziedzniekiem (huligāniem), futbola fanu kriminoloģiskais portrets ar kriminogēnajām izpausmēm drīzāk līdzinās “Balto apkaklīšu”³⁶ noziedznieku kriminoloģiskajam portretam. Tāpēc var uzskatīt, ka attiecīgā likumpārkāpēja motivācija nav saistīta ar augstākās izglītības iestāžu pozitīva mikroklimata trūkumu, kas savukārt ietekmē preventīvo metožu izvēli cīņā ar futbola pārkāpumiem. Šajā gadījumā ar izglītības programmu vien nepietiks, jo, piemēram, uz jautājumiem: “Vai ir zināms ko ir aizliegts darīt un ko nedrīkst ienest stadionā apmeklējot spēli?” un “Vai ir zināms, kāda atbildība paredzēta par pārkāpumiem, kas ir izdarīti pirms, pēc vai spēles laikā?”, 96% no aptaujāto respondentu kopskaita atbildēja, ka viņiem ir zināms, kādi nodarījumi ir pretlikumīgi un 84% zina, kāda atbildība viņiem draud par to izdarīšanu.

Papildus autore atzīmē, ka ārvalstu zinātnieku iegūtie dati par futbola fanu izglītības līmeni pilnīgi atbilst autores iegūtiem datiem. Saskaņā ar Serbijas Kriminālistikas un Policijas akadēmijas docentu grupas pētījuma rezultātiem ap 69% no aptaujātiem vardarbīgiem faniem Serbijā ir augstākā vai nepabeigtā augstākā izglītība.³⁷ Savukārt, Urāla Federālās universitātes pētnieki, veicot pētījumu par futbola fana psiholoģiju, arī konstatējuši, ka 54% no aptaujātiem futbola faniem ir augstākā izglītība.³⁸ Jāpiebilst, ka Latvijas ekspertu vidū tiek uzskatīts, ka vietējie fani ir aptuveni 30 gadu vecumā, ar augstāko izglītību un ieņem vadošus amatus. Līdz ar to, autorei nav pamata apšaubīt minēto rezultātu objektivitāti un patiesīgumu.

³⁶ Gottschalk, P. and Gunnesdal, L. 2018. *White-Collar Crime in the Shadow Economy: Lack of Detection, Investigation and Conviction Compared to Social Security Fraud*. Palgrave Pivot.

³⁷ Baic, V., Ivanovic, Z., and Popovic, S. 2017. *Socio-demographic characteristics of violent fan groups at football matches*. Acta Kinesiologica Vol.11 No.1. <http://www.actakin.com/PDFS/BR1101/SVEE/04%20CL%2006%20VB.pdf>

³⁸ Дихорь, В.А., et al. (2017). *Основы психологии футбольных болельщиков*. Учебное пособие. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.57.с.

Ģimenes stāvoklis. Ir pilnīgi skaidrs, ka vērtējamās likumpārkāpēju grupas vecuma īpatnības ietekmē ģimenes stāvokli. Starp aptaujājajiem faniem, kuri izdarījuši likumpārkāpumus, vairāk nekā puse nav precējušies (nav precējušās) – 56,71% no kopējā respondentu skaita. Turklāt “Futbola huligānu” vidū neprecēto ir vairāk, nekā “Ultras” vidū – 62,86% un 49,40%. Šajā sakarā var teikt, ka nodarītā nozieguma saistību ar funkcionālo atkarību var atklāt, analizējot ģimenes attiecību raksturu, kas dažos gadījumos darbojas kā atturošs faktors, bet citos – rada un paātrina noziegumu izdarīšanu.

Dzīvesvieta. Aptaujas rezultāti liecina par to, ka futbola fani, kas brīvi dalās savā kriminālajā pieredzē, dzīvo Latvijas kaimiņvalstu teritorijā. Starp aptaujājajiem faniem, kuri izdarījuši likumpārkāpumus:

- 11,59% no kopējā respondentu skaita ir no Baltijas valstīm (Latvijas, Lietuvas, Igaunijas);
- 57,31% no Krievijas;
- 31,10% no pārējām Austrumeiropas valstīm (piem., Polija, Ungārija, Rumānija, Baltkrievija, Ukraina).

Piedalīties aptaujā piekrita personas galvenokārt no kaimiņvalstīm, jo pēc vietējas kustības “Ultras” pārstāvja vārdiem, fani, kas izdarījuši likumpārkāpumus no Rietumeiropas, ar retiem izņēmumiem, izplata informāciju par izdarīto nodarījumu, ņemot vērā bailes no valdības un tiesībsargsardzības iestādēm.³⁹ Aptauja veikta anonīmi 3 valodās: latviešu, angļu un krievu valodās.

Sociālais stāvoklis. Saņemti un apkopoti dati liecina par pietiekami augstu īpatsvaru likumpārkāpēju vidū, kuriem ir darbs (“Ultras” – 95,18%; “Futbola huligāni” – 84,29%). Turklāt pārsteidz fakts, ka gan “Ultras” (13,25%), gan “Futbola huligānu” (10%) vidū ir personas, kas pārstāv valsti.

³⁹ Interesanti, ka bailes no soda ir, bet tās neapstādina likumpārkāpēju no pretlikumīga nodarījuma.

Ne mazāks procents fanu likumpārkāpēju ir arī uzņēmēju vidū. Tāpēc, ņemot vērā, ka lielākajai daļai personu ir gan augstākā izglītība, gan darbs, var secināt, ka lielākoties saikne starp futbola fanu kriminogēnajām izpausmēm un viņu intelektuālo līmeni, spēju noteikt, kas ir prettiesisks nodarījums u.tml., nav.

Aplūkojot likumpārkāpēju personības izmaiņas, jārunā ne tik daudz par sociāldemogrāfiskajām īpatnībām, cik par dziļākām subjektīvām pārmaiņām morāles un tiesiskās apziņas stāvoklī, noziedzīgas uzvedības motivācijā.

Pirmkārt, analizējot šo likumpārkāpēju grupu, jārunā par personas **morālo, psiholoģisko un tiesisko raksturojumu**. Personu, kuras izdara likumpārkāpumus, morālajā un tiesiskajā apziņā tiek konstatēta ne tikai dziļa deformācija, kas daļēji bija raksturīga arī agrāk,⁴⁰ bet arī nepieļaujami zems līdzatbildības līmenis sociālajā kopībā.

Analizējot iegūtos aptaujas datus par personisko attieksmi pret izdarīto pārkāpumu, vairāk nekā 85% aptaujāto neizjūt nekādus sirdsapziņas pārmetumus un aptuveni 40% no tiem līdzīgā situācijā atkal izdarītu līdzīgu pārkāpumu. Kā rezultātā var secināt, ka futbola fans, kurš tiecas veikt prettiesiskus nodarījumus, ir savtīga persona, ņemot vērā, ka personas uzskati un principi ir augstāki par sabiedrības tiesībām uz drošību kopumā.

Pēc vairāku zinātnieku domām (J.M. Antoņjans (*Ю.М. Антонян*), M.J., Jeņikejevs (*М.И. Еникеев*) V.J. Eminovs (*В.Е. Эминов*)⁴¹, Melita Šmideberga

⁴⁰ Антонян, Е.А. 2014. *Личность рецидивиста: криминологическое и уголовно-исполнительное исследование: ДИССЕРТАЦИЯ*. МОСКВА, МГЮА.
https://msal.ru/common/upload/DISSERTATSIYA_Antonyan_E.A..pdf

⁴¹ Антонян, Ю.М. и Еникеев, В.Е. Э. 1996. *Психология преступника и расследования преступлений*. Москва
https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2014/09/30/_antonyan_yu.m._psihol_ogiya_prestupnika_i_rassledovaniya_prestupleniy.pdf

(Melitta Schmideberg)⁴², Pers Olafs Vikstroms (*Per-Olof Wikström*)⁴³ u.c.), noziedzīgu motīvu veidošanā nozīmīgi ir dati par personas rīcību, uzskatiem tieši pirms pārkāpuma izdarīšanas, jo tajos atspoguļojas personība.

Tā, saskaņā ar aptaujas rezultātiem, gan “Ultras” (21,69%), gan “Futbola huligānu” (40%) vidū, galvenā motivācija, lai izdarītu prettiesisku nodarījumu, ir tieši ietekme no grupas, kurai tie pieder. Tāpēc pamatiemesli, kuriem jāpievērš uzmanība, izstrādājot profilaktiskos pasākumus cīņā ar analizētajiem pārkāpumiem, ir analizēto kustību politika, noteikumi un principi kopumā un jo īpaši atsevišķās grupās.

Kopības, pienākuma, sirdsapziņas, drosmes u. tml. jēdzieni bieži tiek pārdomāti, ņemot vērā grupas intereses. Viena no personības fundamentālajām vajadzībām ir tieksme realizēt sevi, panākt noteiktus rezultātus darbībā, uzvedībā, mijiedarbībā ar citiem cilvēkiem un redzēt sevi savās un citu acīs noteiktā līmenī, respektējot apkārtējo viedokli.⁴⁴

Ņemot vērā gūtos aptaujas rezultātus, var secināt, ka futbola fanu, kas atrodas “Ultras” un “Futbola huligānu” grupās, dzīves mērķi tiek novirzīti uz biedru grupas psiholoģiskā komforta rakstura, īslaicīga baudījuma, patērēšanas, labuma gūšanas pusi. Veicot amorālu un prettiesisku rīcību, viņi tiecas visādi “aizstāvēt” savus motīvus, izkropļoti negatīvi novērtē upuru uzvedību. Viņiem ir skaidri fiksēta, kā jau minēts iepriekš, atzinības vai “izpratnes” nostāja par lielāko daļu pārkāpumu, savas atbildības par prettiesisku uzvedību noliegums un pilnīga ignorēšana.

⁴² Schmideberg, M. 1947. Psychological factors underlying criminal behavior. *The Journal of criminal law and criminology, including the American journal of police science*. 37(6), 458-476.

⁴³ Wikström, P. O. H. 2014. Why crime happens: A situational action theory. *Analytical sociology: Actions and networks*. 74-94. <http://www.ssp-samraadet.dk/media/1378/why-crime-happens.pdf>

⁴⁴ Cohen, Geoffrey, Sherman, David K. 2014. The psychology of change: Self-Affirmation and social psychological intervention. *Annual review of psychology*.

Personības sociāli psiholoģiskās pazīmes. Daudzi pētnieki atzīmējuši faktu, ka tādā apvienojumā kā pūlis atsevišķu cilvēku uzvedība var būt pretrunā morālajām īpašībām, citām individuālām īpatnībām, kas saasinās, izšķīst apvienošanās psiholoģijā, pūlī.⁴⁵ Pūlis aizēno cilvēku personiskās atšķirības un mazina intelektuālās spējas. Ikviens tiecas līdzināties kaimiņam, ar kuru viņš sazinās.

Tādējādi saskaņā ar aptaujas rezultātiem 80,72% respondentu no “Ultras” kustības ir izdarījuši likumpārkāpumus grupā. No tiem 55,42% bez iepriekšējas vienošanās un 25,30% pēc iepriekšējas vienošanās, kā rezultātā var secināt, ka šai personu grupai ir raksturīgi spontāni, kā jau minēts iepriekš, emocionāli un tūlītēji prettiesiskie nodarījumi. Savukārt administratīvo pārkāpumu īpatsvars “Futbola huligānu” grupā ir nedaudz lielāks nekā “Ultras” vidū 87,15%. Tāpat ir atšķirība pārkāpumos pēc iepriekšējas vienošanās. “Futbola huligānu” vidū prettiesiskus nodarījumus grupā bez iepriekšējas vienošanās veica 34,29% aptaujāto un pēc iepriekšējas vienošanās – 52,86%. Tādējādi var secināt, ka, izstrādājot profilaktiskos pasākumus cīņai pret futbola huligānu likumpārkāpumiem, par pamatu var ņemt Ministru kabineta rīkojumus par organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plāniem (piem., Ministru kabineta 2018. gada 28. februāra rīkojums Nr. 90 Par Organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plānu 2018.–2020. gadam⁴⁶).

Cits faktors, kas norāda uz personības sociālo orientāciju, ir sodāmības esamība. Starp aptaujātajiem faniem, krimināllietās vai administratīvajā atbildībā iesaistīto personu īpatsvars bija 18,29% (“Ultras”: 13,25%; “Futbola huligāni”: 25,71%).

⁴⁵ Wijermans, F. E. H. 2011. *Understanding Crowd Behaviour: Simulating Situated Individuals*. Groningen: University of Groningen, SOM research school.

⁴⁶ Ministru kabineta rīkojums Nr. 90 Par Organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plānu 2018.-2020. Gadam. 28.02.2018. Latvijas Vēstnesis. 45.

Tomēr sodāmības trūkums ne vienmēr liecina ka persona nav izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Saskaņā ar aptaujā iegūtajiem datiem vairākkārt izvairīties no atbildības par nodarīto pārkāpumu, kas saistīts ar futbolu, ir izdevies 92,07% respondentu (“Ultras”: 92,77%; “Futbola huligāni”: 97,4%).

Tas ļauj secināt, ka lielākā daļa futbola fanu, kuri ir izdarījuši vismaz vienu pārkāpumu, ir morāli un psiholoģiski gatavi likumpārkāpumu izdarīšanai arī turpmāk.

Prakse rāda, ka grupu dažādu noziedzīgu nodarījumu veikšana ilgu laiku un gandrīz bez soda noved pie tā, ka pēc katra jauna nodarījuma šādas grupas arvien vairāk iegūst organizācijas iezīmes, kas izteiktas relatīvi fiksētā noziedzīgo lomu hierarhijā. Analizējot nacionālās un ārvalstu interneta vietnes par grupveida sadursmēm starp naidīgajiem fanu grupējumiem, ir pietiekami skaidri redzama līderu un grupas dalībnieku loma un citi gaidāmajās un pagātnes cīņās radītie nosacījumi.

Noteiktās īpašības un personības iezīmes, kas lielā mērā nosaka kriminālās uzvedības raksturu, visiem futbola faniem nav pilnīgi vienādas. Tomēr, pamatojoties uz konstatētajām pazīmēm, ir iespējams nošķirt grupas, kurām ir nepieciešama agrīna un tieša profilaktiska iedarbība, kā arī īpaša kontrole, ņemot vērā lielu noziegumu izdarīšanas varbūtību. Savukārt tas ļaus precīzāk noteikt profilaktiskās ietekmes objektus un diferencēt darbu noziegumu novēršanā.

2. Futbola fanu kriminogēnās izpausmes

2.1. Futbola fanu kriminogēno izpausmju veidi

Pastāv daudzi ārzemju pētnieciskie darbi par kriminogēnām izpausmēm gan sportā kopumā⁴⁷, gan arī tieši futbolā.⁴⁸ No tā var secināt, ka zinātniskajā sabiedrībā futbola fanu uzvedība tiek uzskatīta par potenciāli noziedzīgu uzvedību. Starptautisko un nacionālo futbola organizāciju amatpersonas, FK vadība arī ierobežo fanu uzvedību stadionos, tādējādi norādot, ka minētā uzvedība (vardarbība, pirotehnikas lietošana, kā arī sacensību drošības reglamenta normu un tiesisko normu pārkāpumi kopumā) ir agresīva un novirzītā no vispārpieņemtajām sabiedrības normām.

Futbola nozarē identificēti divi agresijas veidi – verbālā⁴⁹ un fiziskā agresija⁵⁰. Futbola fanu verbālā agresija izpaužas kā:

- negatīva futbola spēles apspriešana;
- komandas saukļu izkliegšana;
- dziesmu dziedāšana komandas atbalstam;
- negatīvas izpausmes pret komandu / spēlētāju;
- negatīvas izpausmes pret pretinieku komandu / spēlētāju;
- negatīvi izpaudumi pret pretinieku komandas faniem;
- rasistisku un ksenofobisku saukļu izkliegšana;
- neapmierinātības izpausmes pret futbola amatpersonām (piemēram, draudu izteikšana tiesnesim, FK un / vai federācijas vadības apvainošana).

⁴⁷ Lee, J. W. and Lee, J. C. 2009. *Sport and Criminal Behavior*. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press.

⁴⁸ Spaaij, R., 2006. *Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs*.

⁴⁹ Rocca, K. A. and Vogl-Bauer, S. 1999. Trait verbal aggression, sports fan identification, and perceptions of appropriate sports fan communication. *Communication Research Reports*. 16(3), 239-248, DOI: 10.1080/08824099909388723

⁵⁰ Tenenbaum, G., Stewart, E., Singer, R.N. and Duda, J. 1997. Aggression and violence in sport: An ISSP positionstand. *The Sport Psychologist*. 11(1), 1-7.

Pie futbola fanu fiziskās agresijas ir pieskaitāms:

- valsts/privātā īpašuma bojāšana;
- priekšmetu mešana futbola laukumā;
- raķešu aizdegšana un mētāšana;
- kautiņi (starp faniem, faniem un visiem iesaistītiem futbola industrijas pārstāvjiem);
- amorāla uzvedība, kas ir saistīta ar pārmērīgu alkoholisko dzērienu lietošanu.

Kā svarīgāko kriminogēno izpausmju pazīmi futbola fanu vidū ir jāatzīmē to grupveida raksturs. Saskaņā ar Grieķijas profesora N.L. Smokoviti (*N.L. Smokoviti*) teoriju, sociālais konflikts bieži ir pūļa nestrukturētas uzvedības rezultāts.⁵¹ Savukārt fiziskā agresija futbola fanu starpā parādās tieši pūlī. Praksē ir zināmi arī vienpersoniski likumpārkāpumu darbību fakti, ko paveikuši fani vienatnē (piem., neapmierināts ar tiesāšanu fans pārlīdis pār norobežojumam un meties virsū spēles tiesnesim spēles norises laikā). Taču viņu uzvedība pārsvarā ir citu fanu kūdīšanas rezultāts, vai arī plānotas akcijas sākums, kad likumpārkāpēja aizturēšana var pāraugt masveida nekārtībās un sadursmēs ar darbiniekiem, kuri nodrošina sabiedrisko kārtību spēles norises laikā. Šādas veida vienpersoniskas huligāniskas parādības slēpj sevī briesmas, ne tikai kā atbalstu pārējiem, bet arī iespēju citiem “nākt palīgā” nepieciešamības gadījumā.

Tādējādi galvenajai preventīvo metožu daļai cīņā ar futbola fanu fizisko agresiju ir jābūt novirzītai uz indivīdu un viņa atšķirtību no neformālas apvienības ar kriminogēnajām izpausmēm.

⁵¹ Smokoviti, N. L. 1994. *Sociology-Society and Social Life*. Athens-Piraeus: Stamoulis Publicatios. In: Kleomenis, L., 2005. *Deviant behaviour of Greek football spectators: Doctoral thesis*. Budapest: Semmelweis University of Budapest. 17.

Nepieciešams arī pievērst uzmanību tam, kur likumpārkāpumi tiek veikti (norises vieta), kad (gadalaiks, nedēļas dienas, diennakts stunda) un kas to veicis (likumpārkāpēja personība, piederība pie konkrētas futbola fanu grupai). Šī profilaktiski nozīmīgā informācija ir nepieciešama, lai diferencētu attiecīgos pasākumus un veiktu profilaktiskas iedarbības objektu konkretizāciju. Ņemot vērā šādu pieeju, visas futbola fanu kriminogēnās izpausmes var nosacīti iedalīt trīs grupās, par pamatu ņemot izpausmju laika aspektu:

1. “Pirms spēles” (tiek veiktas līdz futbola spēles sākumam, ārpus stadionā);
2. “Stadiona” (tiek veiktas stadiona teritorijā, pārsvarā futbola spēles laikā);
3. “Pēc spēles” (tiek veiktas pēc futbola spēles, ārpus stadiona);

Šāda veida grupēšana palīdz ne tikai konkretizēt līdzīgus pēc sastāva likumpārkāpumus, noskaidrot iespējamo laiku un to norises vietu, bet arī noteikt to raksturu, īpatnības, virzību un virkni citu kriminoloģiski nozīmīgu pazīmju.

“Pirms spēles” likumpārkāpumiem raksturīga vieta ir stacija, sabiedriskā vai cita transporta pietura, kas ir pa ceļam uz stadionu, kur gaidāma spēles norise. Tieši šajās vietās fanus atbraucējus gaida pretējas komandas fanu grupas, kas arī iniciē grupveida kautiņus. Pretlikumīgām šādu grupu darbībām vienmēr ir konkrēts adresāts – otras komandas fani. Motīvu pamatā izvirzās tādi zemiski dzinuļi, kā atriebības kāre un naidis pret citas komandas faniem. Kā tipiski noziegumi šādai grupai ir grupveida huligānisms, miesas bojājumu nodarīšana dažādās smaguma pakāpēs, un virkne saistītu noziegumu (piem., laupīšana, tīša mantas iznīcināšana un bojāšana utt.).

“Stadiona” likumpārkāpumiem arī ir sava specifika. Galvenokārt tiek izdarīti sporta kompleksa ietvaros futbola spēles laikā. Šo likumpārkāpumu spektrs var aptvert ne tikai grupveida huligānismu un miesas bojājumu nodarīšanu, bet arī masveida nekārtības, mantas bojāšanu, vardarbības piemērošanu pret kārtības uzturētājiem u. c.

Trešās grupas **“Pēc spēles”** likumpārkāpumi var tikt realizēti no gan zaudējušās, gan uzvarējušās komandas fanu puses. Iedvesmoti ar uzvaru vai arī apbēdināti par zaudējumu, fani var izpaust savu uzkrājušos agresiju jebkuru personu virzienā. Taču vairums gadījumos par viņu nelikumīgo darbību upuriem kļūst pretējās puses fani. Fanu grupas, kas izklīst pa ielām pēc spēles un ir uzkaršušas ar pieklājīgu daudzumu alkohola, līdzās vardarbīgām darbībām nereti veic arī daudzas vandālisma akcijas, graujot visu savā ceļā. Satracināto fanu daudzveidība, to nevaldāmība un mobilitāte, ļauj dažiem no tiem veikt arī virkni citu noziedzīgu nodarījumu mantkārīgu tieksmju dēļ (zādzības un laupīšanas) savdabīgas procesijas laikā (pa ceļam uz dzīvesvietu, sabiedriskā vai cita transporta pieturvietu).

Papildus autore atzīmē, ka bieži vien konstatējamas arī **“iniciatīvās”** kriminogēnās izpausmes, kas laikā ziņā nav saistītas ar konkrēto futbola spēli, bet tiek veiktas, motivējot tās ar neapmierinātību par spēles rezultātu, fanu uzvedību vai citu savstarpēju pretrunu dēļ. Tā dēvēto **“iniciatīvo”** likumpārkāpumu specifika ir ietverta iepriekš plānotos grupveida kauņos starp neformālo fanu grupējumu dalībniekiem. Šāda veida akciju organizēšana kopumā gulstas uz apvienojumu vadītājiem, kuri vienojas par tikšanos norises vietā un laiku, plānojamo dalībnieku skaitu, lietošanā atļautajiem nozieguma rīkiem utt.

Rezumējot, autore uzskata, ka futbola fanu kriminogēnās izpausmes ir prettiesiskas un kaitīgas, tās apdraud cilvēku attiecību sistēmu sabiedrībā, kas nodrošina sabiedrisko mieru, normālus apstākļus darbam un atpūtai, kā arī personas tiesību un likumīgo interešu realizēšanu. Papildus var arī tikt nodarīts kaitējums personas dzīvībai un veselībai, fizisku un juridisku personu mantiskajām interesēm, vērtībām un interesēm. Šāda likumpārkāpumu dažādība ir relatīvi patstāvīgs krimināltiesisks, kā arī kriminoloģisks izpētes objekts, kam

gala mērķis ir efektīva personas, sabiedrības un valsts aizsardzība pret noziedzīgiem nodarījumiem un noziegumu prevencija.

2.2. Futbola fanu kriminogēno izpausmju kriminoloģiskais raksturojums

Kriminoloģiskā raksturojuma objektīvi elementi ietver statistiku, ziņas par tiesību pārkāpumu sociālajiem apstākļiem (situāciju) (sociāli politiskā, ģeopolitiskā, sociāli ekonomiskā, ģeogrāfiskā aspektā u.tml.).⁵² Ņemot vērā to, ka ne visās Eiropas valstīs ir pieejama vai tulkota angļu valodā, statistika par futbola fanu izdarītajiem likumpārkāpumiem, autore kriminoloģiskā raksturojuma objektīvo elementu analīzē izskatīs Eiropas Padomes “Gada/sezonas ziņojumu (2016) par vardarbību, nekārtībām un citām aizliegtām darbībām futbola spēlēs”. Šis ziņojums ir jau otrais izdevums kopīgā projekta “Eiropas Padomes standartu veicināšana un stiprināšana drošības, apsardzes un pakalpošanas jomā futbola spēlēs un citos sporta pasākumos (ProS4 +)” ietvaros, ko finansē Eiropas Komisija un Eiropas Padome un ko īsteno Eiropas Padome. Projekts ietver vairākus apakšprojektus, ieskaitot vienu, kura mērķis ir izveidot uzticamu datu un informācijas vākšanas procesu par futbola incidentiem, kas saistīti ar vardarbību, nekārtībām un citiem noziegumiem Eiropā, procesu. Mērķis ir nodrošināt ticamu faktisko bāzi ikgadējai kvantitatīvai un kvalitatīvai pašreizējo tendenču analīzei, identificēt jaunas problēmas un tādējādi noteikt darba prioritātes. Šī redakcija tika publicēta 2018. gada martā, un datus attiecīgai analīzei iesniedza 29 valstis.

Saskaņā ar minēto dokumentu kopējais incidentu, kas saistīti ar profesionālajām futbola spēlēm, skaits 2016. gadā ir bijis 14 994. Līdz ar to incidenti tika reģistrēti 93% spēļu, kas tika spēlētas nacionālajā un starptautiskajā līmenī. Tas tieši pierāda, ka futbola fanu reālais

⁵² Езыкян, В. И. 2011. *Криминология: учебное пособие*. Новочеркасск: ЮРГТУ. 92.

likumpārkāpumu līmenis gan valsts, gan Eiropas līmenī ir divreiz augstāks nekā UEFA reģistrētais (47%).⁵³ Līdz ar to ir pamatota nepieciešamība veikt kriminoloģisko analīzi un statistisko datu vākšanu visas Eiropas līmenī. Protams, atšķirības valstu tiesiskajā regulējumā un incidentu reģistrēšanas metodoloģijā ietekmē galīgo procentuālo lielumu, tomēr tam vajadzētu piesaistīt visu ieinteresēto pušu uzmanību valstiskā līmenī.

Pamatojoties uz datiem, kas tiek apkopoti ProS4+ projekta ietvaros, ir iespējams noteikt futbola fanu nodarīto tiesisko pārkāpumu struktūru.

Futbola fanu vizizplatītākais likumpārkāpums stadiona teritorijā ir pirotehnikas lietošana – 65% no kopējā reģistrēto pārkāpumu skaita.

Līdzjutēju vardarbīgā izturēšanās stadionā ir izpaužas šādi:

- huligānisms vai draudīga uzvedība – 523 gadījumi (7,29% no kopējā reģistrēto likumpārkāpumu skaita);
- vardarbība pret policiju – 266 (3,70%);
- priekšmetu mešana – 174 (2,42%);
- vandālisms – 150 (2,09%);
- nelikumīga politiska darbība – 150 (2,09%).⁵⁴

Atšķirībā no fiksētajiem pārkāpumiem sporta kompleksa (stadiona) teritorijā, likumpārkāpumus ārpus stadiona raksturo agresīva fanu uzvedība:⁵⁵

- aizskaroša uzvedība – 1 878 (60% no visiem reģistrētajiem incidentiem);
- vardarbība pret pretinieku faniem – 241 (7,70%);
- vandālisms – 101 (3,22%);
- vardarbība pret policiju – 93 (2,97%).

⁵³European Union. 2018. *Annual/season report 2016 on violence, disorder and other prohibited activity*. Strasbourg. <https://rm.coe.int/pros4-2017-11-annual-season-2016-report-for-publication-april-2018/16808b7946>

⁵⁴*Ibid.*

⁵⁵*Ibid.*

Stadiona teritorijā un ārpus tā nelikumīga pirotehnikas lietošana ir nopietna problēma – 638 (20%). Kas savukārt izraisa jautājumu par visu sporta pasākumu organizēšanā iesaistīto pušu atbildību, ko var atrisināt tikai ar kopīgu darbu integrētas pieejas ietvaros.⁵⁶

Saskaņā ar projekta ProS4 + datiem par iepriekšminētajiem likumpārkāpumiem 2016. gada sezonā tika aizturēti 6 716 cilvēki (2 427 stadiona teritorijā un 4 289 ārpus tā).⁵⁷ Stadionā aizturēti 36,13%, bet ārpus tā – 63,87% no kopējā aizturēto skaita. Jāatzīmē arī, ka saskaņā ar datiem, kurus sniegušas šī projekta dalībvalstis, kopumā tika reģistrēti 14 994 likumpārkāpumi, taču aizturēta par to izdarīšanu bija tikai puse, proti, 44,79% no kopējā likumpārkāpumu skaita. Autore norāda, ka tas varētu būt saistīts ar daudziem vietējiem apstākļiem, t.sk., tiesisko regulējumu, kuriem nepieciešams atsevišķs pētījums nacionālajā līmenī.

Projektā ProS4 + tika apkopoti arī dati par piespiesto sodu skaitu krimināllietās un administratīvajās lietās par likumpārkāpumiem, kuri saistīti ar futbolu. Kopumā 2016. gada sezonā valstu tiesas piesprieda 5 722 kriminālsodus un / vai administratīvos sodus. Līdz ar to var pieņemt, ka 14,8% (994 cilvēkiem) no kopējā aizturēto skaita izdevās izvairīties no kriminālatbildības vai administratīvās atbildības.

Autoresprāt, minētais dokuments pierāda, ka fanu kustība ir sarežģīts izaicinājums valsts varas iestādēm un citām ieinteresētajām personām, kuru uzdevums ir nodrošināt savu pilsoņu, kā arī viesu drošību un labklājību. Papildus ir arī atbalstāms minētā dokumentā izteiktais secinājums, ka drošības

⁵⁶ 2015. gadā autore sagatavoja un prezentēja Latvijas Futbola Federācijas pārstāvjiem Ieteikumus attiecībā uz prettiesisko pirotehnikas (signāltraķetes, dūmu bumbas, ugunošana) lietošanu futbola laukumos. Kā arī minēti ieteikumi tika apspriesti un saņemts zinātniskais atbalsts 2016.gadā Starptautiskās sporta tiesību asociācijas (IASL) 22. kongresā „Mega Events in Sport: Legal Environment”, Krievija, Soči.

⁵⁷European Union. 2018. *Annual/season report 2016 on violence, disorder and other prohibited activity*. Strasbourg. <https://rm.coe.int/pros4-2017-11-annual-season-2016-report-for-publication-april-2018/16808b7946>

nodrošināšanā sporta pasākumos jābūt iesaistītai gan valsts policijai, gan apsardzes firmām, kas sadarbojas un viena otru papildina.⁵⁸

Ņemot vērā, ka minētajā dokumentā huligānisms ir dominējošā daļa kopējā fanu izdarīto pārkāpumu masā, pēc autores domām, huligānisms uzskatāms par “starta laukumu” turpmākajai noziedzīgai darbībai, bet, vājinot cīņu pret to, pieaug smago vardarbīgo noziegumu skaits. Vardarbība kā visbīstamākā noziedzīgā nodarījuma forma ir universāls dažādu noziegumu instruments. Šis apstāklis izraisa nopietnas izmaiņas gan pašā motivācijā, gan noziedzīgo darbību raksturā, gan vardarbības subjektu un cietušo personības īpatnībās. Stabila futbola fanu huligānisko izlēcienu eskalācija futbola spēļu pārraides laikā liecina par viņu rīcības sabiedriskā kaitīguma līmeņa paaugstināšanos. Vienlaikus vardarbība ir ne tikai līdzeklis nelikumīgu personīgo interešu sasniegšanai, grupu problēmu risināšanai, bet bieži vien kļūst par parastu uzvedības normu. Huligāni, kas rīkojas vardarbīgi, mēģina pierādīt citai personai savu pārkāpumu, spēku un nesodāmību, ņemot vērā viņu anonimitāti. Tādas personas, kas apvienotas grupās, nepārtraukti meklē iemeslu tuvcīņai. Tiek uzskatīts, ka tie, kas izvairās no konfliktiem, pārkāpj futbola fana goda kodeksu, bet viņu nodarītie bojājumi vai tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku aizkaršana ir pareizais veids, kā iegūt cieņu no sev līdzīgiem.

⁵⁸European Union. 2018. Annual/season report 2016 on violence, disorder and other prohibited activity. Strasbourg <https://rm.coe.int/pros4-2017-11-annual-season-2016-report-for-publication-april-2018/16808b7946>

3. Futbola fanu kriminogēno izpausmju prevencija

3.1. Futbola fanu kriminogēno izpausmju determinanti

Kriminoloģisko pētījumu ietvaros izdala vairākus faktoros, kuri ietekmē likumpārkāpumus. Atkarībā no kriminoloģiskā pētījuma dziļuma un detalizācijas pakāpes kriminoloģijā izšķir 400 līdz 500 faktoros, kuri lielākā vai mazākā mērā ietekmē noziedzīgos nodarījumus, nosaka izmaiņu tendences (t.sk., klimatiskie apstākļi, saules aktivitātes paaugstināšanās u.c.).⁵⁹ Apzinot faktoros, kuri ietekmē futbola fanu kriminogēnas izpausmes, autore sagrupēja tos šādā secībā:

1. **Fiziskie veicinošie faktori** ir priekšmeti, kas palielina likumpārkāpēja spējas vai palīdz pārvarēt prevencijas pasākumus (piem., tālruņi ļauj futbola fanu grupas līderim organizēt jebkuru prettiesisku rīcību, atrodoties attālināti no grupas, bet pretējās komandas fanu provocējoša uzvedība paaugstina adrenalīna līmeni, kas var izpausties agresivitātē). Citi fiziskie veicinošie faktori ir fiziskās vides daļa:⁶⁰
 - sporta sacensības kā fanu agresijas faktors;
 - telpiskie faktori.
2. **Sociālie veicinošie faktori** sekmē noziedzību vai nekārtības, palielinot ieguvumus no noziedzīga nodarījuma, likumīgus tiesību aktu neievērošanas attaisnojumus vai rosinot uz tiesību aktu neievērošanu (piem., jaunu vīriešu grupas var izveidot atmosfēru sabiedrībā, kas rosina huligānisku uzvedību sporta pasākumos, grupējumi un organizētās noziedzības tīkli veicina noziedzīgas darbības, izmantojot savus biedrus):⁶¹

⁵⁹ Vilks, A., Usatjuka, N. 1999. Par noziegumu faktoriem šodienas Latvijā (turpinājums). *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 240/241 <https://www.vestnesis.lv/ta/id/19464>

⁶⁰ Klarks, R.V., Eks, D.E. 2010. Noziedzības analīze 60 soļos. Tulkojusi Veckalne, A. Rīga: Valsts Policija, 79.

⁶¹ Klarks, R.V., Eks, D.E. 2010. Noziedzības analīze 60 soļos. Tulkojusi Veckalne, A. Rīga: Valsts Policija, 79.

- sociāli politiskie faktori;
 - situācijas faktori, piemēram, sākuma laiks un pūļa lielums;
 - futbola fanu subkultūra.
3. **Apreibinošo vielu faktors** palielina likumpārkāpēju spējas ignorēt riskus un morālus aizliegumus (piem., lai mazinātu satraukumu, daži likumpārkāpēji pirms noziedzīga nodarījuma dzer alkoholu vai lieto narkotikas).⁶²
- alkohola vai narkotisko, psihotropo un citu apreibinošo vielu ietekme.

Fiziskie veicinošie faktori:

- **Sporta sacensība kā fanu agresijas ietekmējošs faktors.** Minētam faktoram noteikti ir būtiska loma, ko var pamatot ar Bernes universitātes docētāja Dr. Alēna Brečbela (*Alain Brechbühl*) ar kolēģiem⁶³, Roterdamas Erasmus universitātes asociēta profesora, Dr. Olivera Marjē (*Olivier Marie*)⁶⁴ un Eindhovenas tehnoloģiju universitātes docenta Līndera van der Meija (*Leander van der Meij*) ar kolēģiem⁶⁵ veiktajiem pētījumiem šajā jomā. Minētajos pētījumos ir redzama cēloņsakarība starp to, kas notiek futbola laukumā, un futbola fanu kriminogēnajiem izpausmēm. Analizējot pārkāpumus, ko izdarīja futbola fani, autore arī konstatēja, ka bieži parādās tieši ar sacensībām saistītais faktors, kas bija par pamatu prettiesiskai darbībai: mīļākās komandas zaudējums, pārdzīvojumi par futbolistu

⁶² Klarks, R.V., Eks, D.E. 2010. Noziedzības analīze 60 soļos. Tulkojusi Veckalne, A. Rīga: Valsts Policija, 79.

⁶³ Brechbühl, A. A., Schumacher Dimech, Schmid, O.N. and Seiler, R. 2017. Escalation vs. Non-escalation of fan violence in football? Narratives from ultra fans, police officers and security employees. *Sport in Society*. 20(7), 861–79.

⁶⁴ Marie, O. 2016. Police and thieves in the stadium: Measuring the (multiple) effects of football matches on crime. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (Statistics in Society)*. 179(1), 273–92.

⁶⁵ Meij, Van der L., Klauke, F., Moore, H.L., Ludwig, Y.S., Almela, M. and Lange, van P.A.M. 2015. Football fan aggression: The importance of low basal cortisol and a fair referee. *PLOS One*.10(4), 14.

neveiksmīgu spēli, kā arī neobjektīvu tiesāšanu.⁶⁶ Augstāk minētajos pētījumos ir arī pierādīts, ka pastāv vardarbības līmeņa pieaugums rajonā, kur notiek futbola spēle. Tomēr teorētiskā pamatojumā šim secinājumam ir arī trūkumi, jo šobrīd pietrūkst salīdzinošu pētījumu, t. i., zinātnieki apkopo un analizē tos datus, kas ir iegūti nacionālajā līmenī, līdz ar to nav iespējams pārliecinoši apgalvot, vai minētais faktors ietekmē kriminoloģisko izpausmju pastāvību futbola fanu subkulturā kopumā, vai tikai konkrētajā reģionā un / vai valstī.

- **Telpiskie faktori** izpaužas tādā veidā, ka tas, kādā mērā konkurējušie fani tiek nošķirti viens no otra, ietekmē to kriminogēnās izpausmes. Līdz ar to būtiska nozīme ir kā stadiona lielumam, tā arī efektīvai pūļa nošķiršanas un vadības stratēģijai, lai novērstu likumpārkāpumu skaitu, jo, atrodoties vienā telpā gan stadionā, gan ārpus tā (piem., fanu zonā), konkurējušie fani nespēs uzvesties likumpaklausīgi.⁶⁷ Līdz ar to autore uzskata, ka jānodrošina stadionu pakāpenisku piepildīšanu un atbrīvošanu, paredzot atsevišķu ieeju / izeju visiem pasākuma apmeklētājiem: skatītājiem, līdzjutējiem un faniem (proti, nosakot biļetē konkrētu ieeju / izeju un laiku, kad tā būs atvērta). Papildus būtu vēlams nodrošināt kādu pozitīvu pasākumu uzreiz pēc spēles, lai neapmierināto līdzjutēju un fanu emocijas “atdzistu”.

Sociālie veicinošie faktori:

- **Sociāli politiskie faktori.** Zinātniski pētniecisku pierādījumu par sociāli politisko faktoru ietekmi uz futbola fanu kriminogēnajām izpausmēm ir maz. Neapšaubāmi, sociāli politiskie aspekti atsevišķos gadījumos provocē futbola fanu prettiesiskās rīcības. Tomēr to diez vai var uzskatīt par futbola

⁶⁶ Meij, Van der L., Klauke, F., Moore, H.L., Ludwig, Y.S., Almela, M. and Lange, van P.A.M. 2015. Football fan aggression: The importance of low basal cortisol and a fair referee. PLOS One.10(4), 14.

⁶⁷ *Ibid.*

fanu kriminogēno izpausmju vadošo, ietekmējošo faktoru. Pirmkārt, veiktās aptaujas rezultātos (sk., 29.lpp) ir redzams, ka futbola fanu ar kriminogēnajām izpausmēm vidū bezdarbnieku skaits ir neliels (9,15%). Otrkārt, kā jau tika minēts ievadā, futbola fanu piedalīšanās politiskajos protestos ir uzskatāma par sekām, nevis cēloni, jo tieši gatavība prettiesiski rīkoties ir iemesls tam, ka futbola fani nereti ir protestējošo vidū.

- **Situācijas un ar spēles gaisotni saistīti faktori, piemēram, sākuma laiks un pūļa lielums.** Vairāki zinātnieki secinājuši, ka tieši šis faktors ir vadošais, runājot par futbola fanu kriminogēnajām izpausmēm. Helsinku universitātes Kriminoloģijas un tiesiskās politikas institūta direktors Dr. Miko Alotnēns (*Mikko Aaltonen*) un Austrumu Somijas universitātes docents Dr. Jiri Pasonēns (*Jyri Paasonen*), veicot pētījumu par to, vai Somijai ir nepieciešama futbola apmeklēšanas aizlieguma sistēma (un līdzīgiem publiskiem pasākumiem),⁶⁸ viņu Lielbritānijas kolēģis, kriminoloģijas docents, Dr. Džeimijs Klelands (*Jamie Cleland*) un Astonas universitātes profesors, Dr. Eliss Kašmors (*Ellis Cashmore*) pētījumā par futbola fanu attieksmi pret vardarbību Lielbritānijā.⁶⁹ Kā arī Nīderlandes zinātnieks Dr. D.P. Šāps (*D.P. Schaap*) ar kolēģiem futbola huligānisma apkarošanas pasākumu novērtējumā Nīderlandē⁷⁰ konstatējuši:

- a) nav nozīmes, kurā mēnesī tiek organizētas spēles, bet ir būtiski, kurā dienā (sestdienās tiek reģistrēti vairāk likumpārkāpumu nekā pārējās dienās);

⁶⁸ Paasonen, J. and Aaltonen, M. 2017. Does Finland need an entry-ban system for football matches (and similar public events)? Examining the current state of regulation and security issues. *Security Journal*. 30(4), 1064-1079. Doi: [org/10.1057/sj.2016.5](https://doi.org/10.1057/sj.2016.5)

⁶⁹ Cleland, J. and Cashmore, E. 2016. Football fans' views of violence in British football: Evidence of a sanitized and gentrified culture. *Journal of Sport and Social Issues*. 40(2), 124-142. Doi: [org/10.1177/0193723515615177](https://doi.org/10.1177/0193723515615177)

⁷⁰ Schaap, D., Postma, M., Jansen, L. and Tolsma, J. 2015. Combating hooliganism in the Netherlands: An evaluation of measures to combat hooliganism with longitudinal registration data. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 21(1), 83-97.

- b) pasākuma vieta un sākuma laiks – noteiktajās vietās un laikā (pārsvarā atkarīgi no alkohola lietošanas kultūras valstī) tiek reģistrēts vairāk likumpārkāpumu, piemēram, Lielbritānijā sestdienu vakaros futbola spēles ir retums, gan stadionos, gan arī TV raidījumos;
 - c) papildus ietekmē arī tumsa: gaišā dienas laikā tiek reģistrēts mazāk likumpārkāpumu (interesanti ir arī konstatēts, kā tumsa ietekmē likumpārkāpumu skaitu pārsvarā ārpus stadiona);
 - d) spēles rezultātam pārsvarā arī nav statistiskas nozīmes, bet fanu grupu lielumam un tam, cik no tiem apmeklēja minēto spēli ir, jo likumpārkāpumi tiek reģistrēti vairāk tajās spēlēs, kuros bija lielāks pūlis, piemēram, otrajā futbola līgā, kur spēles iznākumam nav nozīmes turnīra tabulā, varētu būt reģistrēts vairāk likumpārkāpumu, nekā Virslīgā, ja pirmajā gadījumā apmeklējums fanu vidū ir lielāks.
 - e) Savukārt Izraēlas kriminoloģijas un psiholoģijas profesori, Dr. M. Bensimons (M. Bensimon) un Dr. E. Bodners (E. Bodner) pētījumā par futbola dziesmu un saukļu ietekmi uz agresijas līmeni, konstatēja, ka fani, kuri spēles laikā bija piedalījušies kolektīvajā dziedāšanā, izjūt augstāku agresijas līmeni. Tomēr, tāpat kā diskusijās par cēloņsakarībām starp alkohola lietošanu un vardarbīgu vai antisociālu izturēšanos, ir grūti pateikt, vai dziesmas un saukļi izraisa agresiju, vai arī otrādi.⁷¹
- **Fanu subkultūra.** Norvēģijas kriminologi, veicot ieslodzīto subkultūras pētījumu, izmantojot metodi, kas paredzēja viņu komunikācijas uzraudzību piespiedu kopdzīves apstākļos, ierobežotā telpā, pierādīja, ka cietuma subkultūra negatīvi ietekmē ieslodzīto korekciju.⁷² Tādējādi, kriminālā

⁷¹ Bensimon, M. and Bodner, E. 2011. Playing with fire: The impact of football game chanting on level of aggression. *Journal of Applied Social Psychology*. 41(10), 2421-33.

⁷² Mathiesen, T. 1965. *The Defences of the Weak: a Study of Norwegian Correctional Institution* London: Tavistock Publ., 272 p.

subkultūra pati par sevi ir likumpārkāpuma ietekmējošs faktors.⁷³ Iepriekš autore jau ir noteikusi gan futbola fanu subkultūras vietu kriminālajā vidē, gan pierādījusi ar aptaujas rezultātiem, ka noteicošais faktors izdarītos likumpārkāpumos ir tieši grupas (stila), kurai respondents piederēja, politika un principi. 61,59% respondentu norādīja, ka katrā likumpārkāpuma gadījumā bija arī citi ietekmējošie faktori, bet kopumā prettiesiska rīcība bija saistīta tieši ar futbola fanu subkultūru.

Apreibinošo vielu faktors:

- **Alkohola vai narkotisko, psihotropo un citu apreibinošo vielu ietekme.** Vairāki ārvalstu pētnieki, piemēram, Dānijas Aarhus universitātes lektors, Dr. Rasmuss Bidholms Larsens (*Rasmus Beedholm Laursen*)⁷⁴ un Liverpūles Džona Mūra universitātes docētājs, Dr. Peters Milvards (*Peter Millward*)⁷⁵ uzskata, ka tieši alkohola lietošana ir viens no futbola fanu kriminogēno izpausmju veicinošiem faktoriem. Šim secinājumam ir arī empīrisks pierādījums, kas izriet no autores veiktās aptaujas rezultātiem – 26,83 % no visiem respondentiem atbildējuši, ka viņu izdarītie likumpārkāpumi ir tieši saistīti ar pārmērīgu alkohola lietošanu (17,68% – tikai alkohola lietošana, 9,15% – vairāki cēloņi, tai skaitā alkohola lietošana). Autore vērs uzmanību tam, ka alkohola ietekme gan uz futbola fanu rīcību atsevišķi, gan uz sabiedrību kopumā joprojām prasa pamatīgus pētījumus, tāpēc ka pilnīga alkohola aizliegšana diez vai spēs uzlabot

⁷³ Иванова, А. 2016. Криминальная культура как детерминант преступности. *Всероссийский криминологический журнал*, 10 (4), 673.

⁷⁴ Beedholm Laursen, R. 2017. Danish police practice and national football fan crowd behaviour. *Dialogue or coercive force? Soccer and Society*. 20(2), 325-340.

⁷⁵ Millward, P. 2009. Glasgow Rangers supporters in the city of Manchester: The degeneration of a “fan party” into a “hooligan riot”. *International Review for the Sociology of Sport*. 44(4), 381-98.

situāciju. Teorētiski⁷⁶ un empīriski (autore veiktas aptaujas rezultāti) pierādījumi apgalvojumam par narkotisko un psihotropo vielu lietošanas ietekmi uz futbola fana kriminogēnajām izpausmēm autore veiktā pētījuma rezultātos nav atrodami, jo futbola fanu vidū netiek atbalstīta narkotisko vielu lietošana.

Ir arī svarīgi atzīmēt, ka neviens no minētajiem faktoriem nerodas atsevišķi un tie ir savstarpēji cieši saistīti. Nīderlandes zinātnieki Dr. R. Brauns (*R. Braun*) un Dr. R. Vliegents (*R. Vliegents*) pierādīja, ka riska spēlēm (tās ir spēles starp komandām, kam ir jau vēsturiska konfrontācija), policijas represijām, atspoguļojumam plašsaziņas līdzekļos, bezdarba līmenim un agresīvai spēlei vienlaicīgi ir statistiski nozīmīga ietekme uz futbola fanu kriminogēnajām izpausmēm.⁷⁷

Nozlēgumā var rasties jautājums, kāpēc masu nekārtības ir retums, rīkojot citus sporta pasākumus (piem., hokejā vai volejbolā). Absolūtais vairākums likumpārkāpumu pētnieku sporta pasākumos uzskata, ka futbola komandu fanu un cienītāju (atšķirībā no citu sporta veidu cienītājiem) ir daudz vairāk,⁷⁸ bet pretstats starp viņiem jau ir tradīcija neatkarīgi no spēles iznākuma.⁷⁹ Tāpat pastāv uzskats, ka masu nekārtības nav atkarīgas no fanu piederības pie kāda sporta veida, bet viņu attīstības iemesls ir atsevišķu

⁷⁶Strang, L. et al. 2018. *Violent and Antisocial Behaviours at Football Events and Factors Associated with these Behaviours: A Rapid Evidence Assessment*. Santa Monica: RAND Corporation.

⁷⁷Braun, R. and Vliegents, R. 2008. The contentious fans: The impact of repression, media coverage, grievances and aggressive play on supporters' violence.' *International Sociology*. 23(6), 796–818.

⁷⁸Milojević, S., Simonović, B., Janković, B., Otašević, B. and Turanjanin, V. 2013. *Youth and Hooliganism at Sports Events*. Belgrade: OSCE.
<https://www.files.ethz.ch/isn/180014/English.pdf>

⁷⁹Ward, R. 2002. *Fan violence: Social problem or moral panic? Aggression and Violent Behavior*. 453-475.

neformālu organizāciju plānotie akti, kuri visvairāk ir tieši futbolā.⁸⁰ Papildus autore uzskata, kā vairākos sporta veidos sacensības notiek slēgtās telpās, kur ir ierobežots apmeklētāju skaits (piem., sporta arēnā), vai sacensības apmeklē vairāk pieaugušo cilvēku, piem., sievietes ar bērniem, kas noteikti ir par pamatu tam, ka pārējos sporta veidos prettiesiskas darbības no līdzjutēju puses ir retums.

3.2. Futbola fanu kriminogēno izpausmju vispārējie un speciālie preventīvie pasākumi

Nav šaubu, ka futbola fanu nelikumīgo darbību apkarošanas praksei vajadzētu būt daudzdimensionālai. Tas nozīmē, ka šāda veida pārkāpumu prevencijas problēma nedrīkst aprobežoties tikai ar tiesībsardzības institūciju darbības problemātiku; tiesību izpildi un likumdošanu, lai gan tas ir ļoti svarīgi. Tajā jāiekļauj visu valsts un sabiedrisko institūciju darbība, kas orientēta uz likumpārkāpumu prevenciju, to faktoru bloķēšanu.⁸¹ Jāsaka, ka likumpārkāpumu prevencijā ir visdažādākie objektīvi un subjektīvi fakti, notikumi un parādības, tostarp arī cilvēku rīcība, kurai ir kriminogēna nozīme. Katrā konkrētajā gadījumā jāpiemēro vislietderīgākais preventīvo pasākumu komplekss, kas atbilst specifiskajiem apstākļiem radītajā situācijā.

Likumpārkāpumu prevencijas sistēma Latvijā ir grupēta šādi:

- vispārējā – regulējums ir atrodams politikas dokumentos un tiesību aktos (lielākoties veic valsts un pašvaldības policija) un

⁸⁰ Spaaij, R. F. J. 2006. *Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Footballclubs*. Amsterdam: Vossiuspers.

⁸¹ Dijk, van J. J. M. and Waard, de J. 1991. A two-dimensional typology of crime prevention projects: With abibliography. *Criminal justice abstracts*. 483-503.

- individuālā – ko veic pašvaldību sociālie dienesti un citas iestādes cilvēku dzīves vietās.⁸²

Gan iekšlietu institūciju, gan citu valsts un sabiedrisko organizāciju veikto futbola fanu izdarīto pārkāpumu preventīvo pasākumu organizēšanas pilnveidošanai jāsāk ar jaunas profilakses koncepcijas izstrādi, ņemot vērā jaunatnes politikas maiņu un Eiropas valstu iedzīvotāju domāšanas maiņu, kā arī pašreizējo ģeopolitisko situāciju. Papildus autore uzskatā, ka Latvijā ir jāattīsta starpinstitūciju sadarbības modeļi⁸³ realizējot futbola fanu kriminogēno izpausmju prevenciju.

Līdz ar to futbola fanu vispārējie un speciālie kriminoloģiskie preventīvie pasākumi turpmāk tiek analizēti šādā secībā:

1. Sociāli politiskie pasākumi.
2. Tiesiskie pasākumi.
3. Organizatoriskie pasākumi.

Sociāli politiskie pasākumi. Futbola fanu likumpārkāpumu prevencijas jautājumi ir līdzīgi jauniešu izdarīto likumpārkāpumu prevencijas jautājumiem, jo visvairāk futbola fanu, kā likumpārkāpēju, ir tieši vecuma grupā no 18 līdz 25 (saskaņā ar Jaunatnes likuma 1.pantu – jauniešiem ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem⁸⁴). Līdz ar to, tie jāatrisina, izmantojot šādus pasākumus:

1. Sistēmas attīstības un vispārējas sociālās profilakses institūciju (dažādas institūcijas un organizācijas, kas orientētas uz jauniešu nodarbinātību kopumā un jo īpaši uz futbola faniem, kā arī izglītības darba vadīšana ar viņiem) darbības aktivizēšanu. Šajā sakarā ir aktīvi jāveido neformālas jauniešu asociācijas ar pozitīvu izklaides virzienu, piemēram, radošās

⁸² Kronberga, I. 2013. *Preventīvie piespiedu līdzekļi kā valsts prevencijas sistēmas sastāvdaļa*. Konference Cilvēktiesību samērošana un preventīvo piespiedu līdzekļu izpratne: materiāli.

⁸³ Landmane, D., Rinkevics, A., Eināts, K. 2019. *Atkārtotu Likumpārkāpumu novēršanas pamatprincipi*. Rīga: Valsts policija.

⁸⁴ Jaunatnes likums: Latvijas Republikas likums. 28.05.2008. Latvijas Vēstnesis. 82

asociācijas, interešu klubi, jauniešu iniciatīvas fondi, dabas aizsardzības kustība u.c.

2. Sistemātiska audzinoša ietekme, izmantojot pusaudžu tiesisko izglītību, un šajos nolūkos iesaistot kvalificētus pedagogus, psihologus, tiesību zinātniekus un tiesībsardzības institūciju darbiniekus.
3. Plašsaziņas līdzekļu iespēju izmantošana, lai uzsvērtu iekšlietu institūciju veiktos pasākumus, lai nepieļautu grupu huligānismu un masu nekārtības futbola spēļu laikā. Paredzot spēles ar paaugstinātu riska pakāpi, tiek veikti pasākumi, lai “izlīdzinātu” plašsaziņas līdzekļos neveselīgo ažiotāžu attiecībā uz iespējamiem FK fanu un tiesībsardzības spēku konfliktiem.
4. Attiecīgo normatīvo aktu izstrāde un pieņemšana, kas ietver futbola fanu rīcības tiesisko regulējumu un atbildības pasākumus par prettiesisku darbību veikšanu utt.⁸⁵

Bez šaubām, izskatāmā pārkāpuma veida prevencijas jautājumiem jāietver arī tāds būtiskais moments kā fanu attiecību stiprināšana ar klubiem, uzticības attiecību dibināšana ar tiesībsardzības iestādēm, fanu kultūras līmeņa un morāles paaugstināšana. Šajā jomā dažās valstīs jau ir vērojama zināma attīstība.

Daļēji strukturētas intervijas laikā ar futbola sacensību drošības ekspertiem (Andrejs Madzjanovskis⁸⁶, Paolo Garraffa⁸⁷, Igons Ponkins⁸⁸ un

⁸⁵Мейтин, А. А. 2005. Преступления футбольных болельщиков (криминологическая характеристика и их предупреждение): Монография. Москва: Школа охраны Баярд. 231.

⁸⁶ Ukrainas prokuratūras vecākais padomnieks tieslietu jomā, Ukrainas Futbola federācijas drošības virsnieks, kā arī FK „Dinamo” viceprezidents drošības jautājumos.

⁸⁷ Profesors (Link Campus University, Katānija), bijušais Itālijas Futbola federācijas valsts prokurora vietnieks, jurists, PhD in Law.

⁸⁸ Dr.iur, Profesors, Maskavas O.E. Kutafina Valsts tiesību universitāte (MSLA) (МГЮА).

Guntars Indriksons⁸⁹) autore ir izdarījusi šādus secinājumus par sadarbības pieredzi starp faniem un klubiem, tiesībsardzības institūcijām Ukrainā, Itālijā, Krievijā un Latvijā:

1. Pastāv problēma, ka nav skaidras izpratnes par to, kā un uz kādiem pamatiem veidot attiecības ar futbola faniem, lai tās sekmētu fanu masu civilizētu izturēšanos, lai nemazinātos fanu interese par sportu un viņu aktivitāte sociāli pieņemamās formās. Jebkura sadarbība ir vēlama, bet rodas galvenā problēma – neatlaidīga nevēlēšanās iet uz kontaktu no fanu puses. Viņu ideoloģija ir tuva kriminālajai subkulturai un nepiedāvā jebkādu sadarbību ar tiesībsardzības iestādēm.
2. Profesionāliem FK ir oficiāli fanu klubi, kurus atbalsta klubu administrācija, un kuri ir plaši iesaistīti klubu sociālajos projektos. Savukārt “Futbola huligānu” grupējumi savā fanu brigādē apvienojas neatkarīgi un ar FK vadītājiem nevēlas kontaktēties. Nereti minētie grupējumi sadarbojas ar organizētu noziedzīgu grupējumu (pēdējie “šantažē” klubus, dažreiz mēģinot iekļūt to sociālajās struktūrās) vai ar radikālajām politiskajām organizācijām (galēji labējiem vai galēji kreisajiem).
3. Pastāvīga komunikācija uzlabotu dialoga kvalitāti un savstarpējo sapratni. Fanu grupu vadītājiem jābūt šādiem komunikatoriem. Jo augstāka viņu autoritāte grupējumā, jo strukturētāka un vertikālāka ir fanu organizācija – jo vieglāk drošības dienestam paziņot savas prasības. Protams, drošības pasākumu bargumam atkarībā no katras spēles ir jāatšķiras, ņemot vērā fanu uzvedību un viņu solījumu izpildi iepriekšējās spēlēs.
4. Nepieciešamie pasākumi sadarbības izveidošanai / uzlabošanai:
 - vienotas platformas izveide (interneta vietne, datubāze) par drošību Eiropā pēc analoģijas ar NFIP policijas platformu;

⁸⁹ Latvijas Futbola Federācijas Infrastruktūras un reģionālās attīstības komitejas loceklis.

- Eiropas likumdošanas apvienošana saskaņā ar Eiropas Padomes nozares konvenciju, pirmkārt, tas attiecas uz būtisku policijas tiesību un pienākumu paplašināšanu šajā jomā (kā piemērs – uzlikt policijai pienākumu paaugstināta riska spēļu laikā strādāt tieši stadiona tribīnēs, kas attiecas uz paaugstināta riska kategorijām);
- vienotas Eiropas fanu, kuri izdarījuši pārkāpumus stadionos un kuriem būtu jāaizliedz iekļūt visos Eiropas stadionos (ar tiesas lēmumu un uz noteiktu laiku), “melnā saraksta” bāzes veidošana;
- pilnvarot klubus un federācijas ar tiesībām un pienākumu informēt pierobežas iestādes un konsulārās pārstāvniecības par huligāniem, kuriem nav vēlams piešķirt vīzu vai tiesības ieceļot valsts teritorijā futbola sacensību norises laikā.

Tiesiskie pasākumi. Savukārt tiesībaizsardzības iestādes var ierosināt attiecību nostiprināšanu, piemēram, politikas plānošanas dokumenta veidā, paredzot sadarbību ar FK, lai nodrošinātu sabiedrības drošību futbola sacensībās. Šajā dokumentā ir nepieciešams, pirmkārt, nosodīt visus iespējamus huligānisma un citu antisociālu fanu darbības faktus gan valsts, gan Eiropas līmenī. Otrkārt, pamatot un paust bažas par to, ka pastāv un tiek nostiprināta bīstama parādība – fanu un tiesībaizsardzības spēku konfrontācija un naidīgums, pamatojoties uz fanu pārkāpumiem un iekšlietu orgānu nepamatotu spēka izmantošanu. Šis dokuments var kļūt par pamatu nacionālajiem tiesību aktiem, kas reglamentē drošības organizatoriskās un tehniskās normas un sporta būvju ekspluatācijas noteikumus, skatītāju uzvedības noteikumus un tiesībaizsardzības institūciju un stadionu administrācijas atbildības pasākumus. Tā, piemēram, digitālās transformācijas pamatnostādņu 2021.–2027. gadam saturiskajā ietvarā ir iekļauti tādi potenciāli attīstības virzieni kā digitālā drošība, digitālās prasmes, tostarp racionālas un efektīvas (savienojama, kiberdroša, ar augstu veiktspēju) digitālās infrastruktūras izveide tieslietu jomā

– valsts nozīmes reģistru un to sniegto pakalpojumu attīstība (ieviešot mākslīgā intelekta un mašīntulkošanas rīkus utt.), datu drošības un datu pielietojuma risinājumi.⁹⁰ Savukārt informatīvajā ziņojumā par 2021.–2027. gada plānošanas perioda nozaru politiku pamatnostādņem, norādīts, ka 2021.–2027. gada plānošanas periodam pamatnostādņu izstrāde iekšlietu nozarē šobrīd netiek plānota, taču paredzēts izstrādāt “Cilvēku tirdzniecības novēršanas plānu” trīs gadu periodam, kā arī sadarbībā ar citām atbildīgajām institūcijām veikt politikas plānošanu jautājumos par bērnu noziedzības novēršanu un bērnu aizsardzību pret noziedzīgu nodarījumu.⁹¹ Līdz ar to autore pamato nepieciešamību Sporta politikas pamatnostādņu 2021.–2027. gadam darbības laikā potenciāli iespējamās rīcības virziena ietvaros,⁹² tas ir, sporta nozares finansēšana, pārvaldības sistēmas pilnveide, sporta infrastruktūras attīstība, veikt sporta tiesisko regulējuma pilnveidi šādā veidā:

1. Sporta un tiesisko noteikumu konsolidācija vienā likumā, tas ir Sporta likumā, lai būtu kārtība ne tikai kopējā sporta tiesiskā regulējumā, bet arī noteiktās sporta disciplīnās.
2. Sporta likuma struktūras maiņa, sadalot to vispārīgajā un sevišķajā daļā.
3. Sporta likuma sevišķajā daļā paredzēt nodaļu par Sporta pasākumu drošību, kurā būtu noteikts sporta organizāciju, sportistu, sporta darbinieku un sporta speciālistu, sporta skatītāju (iekļaujot vispārīgajā daļā šī jēdziena veidus un definīciju) un citu valsts un privāto institūciju pienākumu un atbildības regulējums un mehānisms gadījumos, ja Sporta likuma principi un noteikumi, valsts un ES sporta politikas vai citi attiecīgi un saistošie noteikumi tiek rupji pārkāpti vai konstatēta rīcība, kas saistīta ar futbola

⁹⁰ Ministru kabineta rīkojums Nr. 95 “Par nozaru politiku pamatnostādņem” 2021.-2027. gada plānošanas periodam. 04.03.2020 Latvijas Vēstnesis. 48.

⁹¹ Informatīvais ziņojums "Par 2021.-2027.gada plānošanas perioda nozaru politiku pamatnostādņem" 25.02.2020 <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40484149>

⁹² *Ibid.*

fanu prettiesisku rīcību, vai nodara citu kaitējumu sporta nozarei vai sabiedrības interesēm kopumā. Attiecīgi, paredzot Sporta likumā administratīvos pārkāpumus un sodus par tiem, kā arī institūciju kompetenci sodu piemērošanā, jo saskaņā ar administratīvo pārkāpumu regulējuma dekodifikāciju, šobrīd notiek nozaru speciālo regulējumu grozīšana un papildināšana ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa sevišķajā daļā paredzēto administratīvo pārkāpumu sastāviem. Ņemot vērā, ka likumprojekta “Administratīvo sodu par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā likums” 3.nodaļā “Administratīvie sodi sabiedriskās kārtības jomā” nav paredzēts noregulēt drošības jautājumus sporta pasākumos, autore uzskata, ka ir nepieciešami vairāki minētie grozījumi un papildinājumi tieši Sporta likumā.

4. Iekļaujamie Sporta likuma sevišķajā daļā sporta līdzjutēju administratīvie pārkāpumi:
 - a) sporta pasākumu apmeklēšana cilvēku cieņu aizskarošā stāvoklī, tas ir alkohola vai narkotisko, vai citu apreibinošo vielu ietekmē;
 - b) aizliegtās atribūtikas nēsāšana, demonstrēšana sporta objekta teritorijā;
 - c) pasākuma organizēšanas kārtības noteikumu pārkāpšana, cilvēku vai īpašuma drošības apdraudēšana, iekļūstot spēles laukumā vai tādu priekšmetu mešanu, kas apdraud cilvēku drošību sporta pasākuma vai tā videotranslācijas laikā.

Jāatzīmē, ka Latvijas tiesiskā sistēma likumpārkāpumu prevencija jomā, kas saistīti ar sportu, vēl atrodas pašā attīstības sākumposmā. Tomēr futbola huligānu aktivitātes negatīvo seku mēroga palielināšanās sporta pasākumu laikā Eiropas līmenī, to konsolidācija un integrācija neformālas kriminālas ievirzes apvienībās prasa drīzu šīs problēmas izpratni, tās padziļinātu analīzi, atbilstošu likumu izstrādi un pieņemšanu. Pat Eiropas Padome kā nozīmīgāko drošības

līdzekli futbola spēļu norises laikā uzskata tiesisko aspektu, bet pēc tam izglītojošo un organizatorisko.⁹³

Futbola huligānisma un vardarbības tiesisko pamatu veido arī atbilstošie UEFA un FIFA normatīvie dokumenti, kas veiksmīgi integrēti nacionālo futbola federāciju reglamentos, tostarp arī Latvijā.

Organizatoriskie pasākumi. Bez šaubām, pastāvot tikai regulām, bez organizatorisku pasākumu sērijas nevar izveidot veiksmīgu gan nacionālo, gan vispārējās Eiropas drošības politiku sporta pasākumos. Skatītāju drošības nodrošināšanai un pārvaldīšanai ir jābūt plānotai un integrētai. Tas ietver stadiona konstrukciju un stāvokli, skatītāju kustības ceļu, drošības pārvaldību, fanu uzvedības kontroli, rūpes par skatītājiem, klubu komercdarbību un mediju pārstāvju klātbūtni. Šīs stratēģijas realizācijas darbs var atšķirties atkarībā no pasākuma plāna un pasākuma rakstura, bet galvenais, tai jāsākas ilgi pirms pirmo skatītāju ierašanās. Ideālajā gadījumā – stadiona projektēšanas stadijā⁹⁴. Galu galā tā izskats nav tik svarīgs kā funkcionalitāte. Piemēram, skatītāju izvietošanai un pārvietošanai jānotiek nevis iekšpusē, bet ārpus stadiona. Atsevišķu sēdvietu esamība ievērojami uzlabo drošību, jo tā katram skatītājam piešķir savu vietu. Tiek atvieglots arī stadiona pārvaldības uzdevums. Jo, ja stadions ir aprīkots ar slēgtas shēmas televīzijas sistēmu, administrācija un policija var uzraudzīt situācijas attīstību, un pastāvīga videonovērošana neapšaubāmi atturētu pašus likumpārkāpējus. Papildus, autore atzīmē, ka videokontroles un videoierakstīšanas pasākumiem ir jāatbilst samērīguma principam, tas ir labumam, ko sabiedrība iegūst ar ierobežojumiem, kas uzlikti adresātam, ir jābūt lielākam nekā viņa tiesību vai tiesisko interešu

⁹³ Council of Europe. Home: Democracy: Sport. *Coe.int*.

<https://www.coe.int/en/web/sport/home?desktop=true>

⁹⁴ Secinājumi pēc tikšanās (2015.04.29.) LFF nacionālā stadiona projektēšanas ietvaros ar Tomasu Speku - vācu arhitektu, vadošo ekspertu stadionu izstrādē, pārvaldībā un ekspluatācijā. Viņš piedalījās Eiropas futbola čempionāta 2012., 2016. un 2016. gada pasaules čempionāta projektos.

ierobežojumam. Būtiski privātpersonas tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumi ir attaisnojami tikai ar nozīmīgu sabiedrības labumu. Līdz ar to videokontrole un videoierakstīšana šajā gadījumā būs nozīmīgs sabiedrības labums, jo minēto pasākumu mērķis ir novērst iespējamo likumpārkāpumu.

Ļoti svarīgi, lai katrai skatītāja vietai būtu savs numurs, šis numurs būtu norādīts biļetē, un skatītāji ieņemtu vietas saskaņā ar nopirktajām biļetēm. Saskaņā ar UEFA⁹⁵ Futbola stadiona tehniskajām rekomendācijām un prasībām īpaša uzmanība jāpievērš skatītāju ieiešanai, iziešanai un kustībai jebkurā sporta pasākumā, jo tie ir visbīstamākie brīži. Ir ļoti svarīgi neveidot pūli pie ieejas, bet ātri ievest skatītājus kontrolētā teritorijā. Ieeju skaitam jābūt tādām, lai visi varētu nokļūt stadionā vienas stundas laikā. Bet vislabāk būtu, ja ieeju skaits būtu lielāks par normu, ņemot vērā, ka skatītāji bieži ierodas uz pasākumu neilgi pirms sākuma.

Ieteicams arī nošķirt sektorus ar atbilstošiem šķēršļiem, kas pēc sektora piepildīšanas, tiek aizvērti, kas izslēdz iespēju faniem pārvietoties no viena sektora uz otru. Šāda stadionu projektēšana vairākās ārvārstīs jau ir pierādījusi savu efektivitāti nekārtību un grupu huligānisma novēršanā.⁹⁶

Lai nodrošinātu drošību stadionos, svarīga loma ir arī skatītāju reģistrācijas sistēmai pie katras ieejas, lai noteiktu potenciālo pārpildīšanos un novērstu to. Turklāt stadiona iekšpusē skatītājiem ir jābūt iespējami brīvi un droši pārvietoties. Tāpēc vēl projektēšanas posmā jānosaka viņu pārvietošanās ceļi, ņemot vērā to cilvēku viedokli, kuri būs atbildīgi par šī procesa vadību.

⁹⁵FIFA. 2011. Football Stadiums: Technical recommendations and requirements. 5th ed. *Fifa.com*. <https://resources.fifa.com/image/upload/football-stadiums-technical-recommendations-and-requirements-5th-edition-1371776.pdf?cloudid=rcrtvaelvfae84czze1w>

⁹⁶The Football Association. 2012. Summary of measures taken to prevent football violence. *Thefa.com*. Available from: file:///C:/Users/Asus/Downloads/summary-of-measures-taken-to-prevent-football-violence%20(7).pdf

Starptautiskā pieredze kopumā un jo īpaši Eiropas mērogā rāda, ka tiesībsardzības institūciju pūliņu efektivitāte cīņā pret noziedzību ir atkarīga no tā, cik labi un vērienīgi organizēts profilaktiskais darbs, kurā galvenā uzmanība ir vērsta uz iedzīvotāju piesaistīšanu un valsts un vietējo resursu iesaistīšanu. FK, komandas un fanus nevar apskatīt un uztvert atsevišķi, jo tie veido visu futbola pasaules kopienu. Tomēr starptautiskajā un vietējā arēnā šo subjektu un futbola elementu un visu attiecīgo asociāciju un organizāciju dzīvotspēja ir tieši atkarīga no futbola faniem.

Tiesībsardzības institūcijas visā Eiropā jau ir izstrādājušas noteiktu operatīvi profilaktisko pasākumu sistēmu, lai novērstu sporta fanu un citu neformālo organizāciju grupu huligānismu.⁹⁷ Tajā ietilpst reidi; operatīvi meklēšanas pasākumi; tādu personu, kas pieskaita sevi neformālajām ekstrēmistu pūļa apvienībām un veic ar tiem izglītojošu darbu, reģistrācija; skolās un dzīvesvietās pusaudžu tiesiskās apmācības veikšana; katru ceturksni analizēt veicamo operatīvi profilaktisko pasākumu efektivitāti (pozitīvas pieredzes izplatīšana, metodisko materiālu sagatavošana); ciešas mijiedarbības nodrošināšana ar iekšlietu transporta un teritoriālo institūciju vienībām, nodarbību vadīšana ar personālu par ekstrēmistu veida neformālu sporta veidu sporta fanu nelikumīgu darbību apspiešanas un lokalizācijas taktiku; nepilngadīgo lietu, kriminālizmeklēšanas nodaļas darbinieku piedalīšanās patruļas un inspekcijas dienesta norādījumos; informācijas apmaiņa Iekšlietu ministrijas struktūrās; vienotas reģistrācijas sistēmas izveidošana personām, kuras piedalījušās sabiedriskās kārtības pārkāpumos grupās un neformālo grupu dalībniekiem.⁹⁸

⁹⁷ Adang, O. and Brown, E. 2008. *Policing football in Europe: Experiences from peer review evaluation teams*. Politieacademie Apeldoorn.

<https://www.politieacademie.nl/kennisenonderzoek/kennis/mediatheek/PDF/71375.pdf>

⁹⁸ Poutvaara, P. and Priks, M. 2009. Hooliganism and police tactics. *Journal of Public Economic Theory*. 11. 441 - 453. DOI: 10.1111/j.1467-9779.2009.01417.x.

Galvenie secinājumi un priekšlikumi

Pētījuma rezultātā, sasniedzot darbā noteikto mērķi un izpildot uzdevumus, autore izdarīja **secinājumus** šādu tēžu veidā:

1. **Sporta kriminoloģija** ir jauns kriminoloģijas virziens, kas pēta sporta jomas kriminoloģiskos aspektus: noziedzības un citu likumpārkāpumu attīstīšanos sporta jomā; noziedzības un citu likumpārkāpumu ietekmējošos faktoros sporta jomā; likumpārkāpēja personību – personas sporta jomā (sportistus, sporta speciālistus un darbiniekus, apmeklētājus), viktimoloģijas īpatnības sporta pasākumu īstenošanā, kriminoloģisko politiku sporta jomā.
2. **Futbola pasākuma apmeklētāju klasifikācija:**
 - a. Epizodiski skatītāji.
 - b. Līdzjutēji bez kriminogēnajām izpausmēm.
 - c. Līdzjutēju ar kriminogēnajām izpausmēm (visā pasaulē šo līdzjutēju grupu sauc par faniem). Šīs grupas ietvaros pastāv vairākas fanu grupas, lielākās no tām ir “Ultras” un “Futbola huligāni”.
3. **Galvenā atšķirība starp “Ultras” un “Futbola huligāniem”:**
 - a) “Ultras” agresija un likumpārkāpumi sporta sacensībās parasti ir spontāni;
 - b) “Futbola huligānu” agresija un likumpārkāpumi vienmēr tiek rūpīgi izplānoti un organizēti, izmantojot mūsdienu saziņas līdzekļus.
4. Katra **fanu kustība sastāv** no organizētiem grupējumiem. Katras organizētas fanu grupas kodols ir neliela autoritatīvāku, aktīvāku un vairāk pieredzējušu fanu grupa līdz pat 40 cilvēkiem. Pārējā grupas daļa – tā saucamais “kaujas sastāvs”, ir jaunieši, kuri ir fiziski sagatavoti kautiņiem, kuriem vidējais vecums ir 25 gadi.
5. **Futbola fanu kriminālo ievirzi apstiprina** huligānisko darbību, vandālisma aktu, masu nekārtību un citu sabiedriskās kārtības pārkāpumu palielināšanās pirms un pēc sporta pasākumiem un to norises laikā.

6. Futbola fanu subkultūra daļēji ieņem vietu kriminālajā subkultūrā, vienlaikus saglabājot raksturīgas iezīmes, kurām bieži ir krimināla nozīme un kuras veicina tās masveida reproducēšanu futbola cienītāju vidū. Šīs subkultūras daudzveidības elementi ļauj formulēt šīs parādības koncepciju.
7. **Futbola fanu subkultūra** ir sava veida uzvedības noteikumi futbola faniem, kuri balstīti uz izveidotām un pastāvošām uzvedības normām, kuras izriet no kopīgās grupas prettiesiskās uzvedības darbības futbola spēļu laikā vai saistībā ar tiem, konkrētu saziņas valodu (“fanu” slengs) un ārējo atribūtiķu.
8. Saskaņā ar anonīmās anketēšanas rezultātā iegūtiem datiem, kas korelē arī ar citu autoru pētījumos konstatēto, statistiski vidējais mūsdienu **futbola fans**:
 - vīrietis,
 - jaunāks par 30 gadiem,
 - ar augstāko izglītību,
 - neprecēts un bez bērniem,
 - strādājošs,
 - brīvajā laikā nodarbojas ar sportu,
 - iepriekš nav sodīts, tomēr apgalvo ka pēdējās divās futbola sezonās izdarījis gan administratīvos pārkāpumus, gan arī krimināli sodāmus nodarījumus,
 - iepriekšminētie nodarījumi ir saistīti ar futbola fanu grupas, pie kuras locekļiem pieskaita arī sevi, politiku un principiem,
 - pārkāpumi izdarīti grupā bez vai pēc iepriekšējas vienošanās,
 - izdarīto nenožēlo, un līdzīgā situācijā to darīs vēlreiz, ja tas būs nepieciešams,
 - zina, ko darīt ir aizliegts un ko nedrīkst ienest stadionā, apmeklējot spēli.

- zina, kāda atbildība paredzēta par pārkāpumiem (noziedzīgiem nodarījumiem), kas ir izdarīti pirms, pēc vai spēles norises laikā,
- iepriekš vairākkārt izdevās izvairīties no atbildības par izdarīto pārkāpumu (noziedzīgu nodarījumu) saistībā ar futbola spēli.

9. **Futbola fanu kriminogēnās izpausmes** var iedalīt trīs grupās:

- “pirms spēles” (tiek veiktas līdz futbola spēles sākumam, ārpus stadionā).
- “stadiona” (tiek veiktas iekš stadiona teritorijās, pārsvara futbola spēles laikā).
- “pēc spēles” (tiek veiktas pēc futbola spēles, ārpus stadionā).

10. Tomēr bieži vien konstatējami arī **“iniciatīvās” kriminogēnas izpausmes**, kas laikā ziņā nav saistīti ar konkrēto futbola spēli, bet tiek veiktas, motivējot tās ar neapmierinātību par spēles rezultātu, fanu uzvedību.

11. Kā svarīgāko kriminogēno izpausmju pazīmi futbola fanu vidū ir jāatzīmē to darbību grupveida raksturs. Tādējādi, preventīvajiem pasākumiem cīņā ar futbola fanu fizisko agresiju ir jābūt vērīgiem attiecībā uz individu un viņa nošķiršanu no neformālas apvienības ar kriminogēnajām izpausmēm.

12. Fanu subkulturāi ir raksturīga pretestība sistēmai. Līdz ar to ierobežojumu esamība motivē tos pārkāpt. Turklāt, neformālas fanu uzvedības normas ļauj un pat veicina šādas darbības, un personas, kuras tās izdara, saņem neformālo grupu locekļu atbalstu un atziņu.

13. Futbola fanu kriminogēnās izpausmes īstenojas kā nesankcionēta iziešana uz laukuma, objektu sviešana uz spēles laukuma un spēlētājiem, vandālisms, godu aizskaroši plakāti, vārdiski un arī vardarbīgi konflikti, kas noved pie agresijas fanu un tiesnešu, fanu un spēlētāju un pašu fanu grupu starpā, kas notiek tieši pirms, pēc vai futbola spēles laikā.

14. Līdz ar to autore uzskata, ka futbola fanu kriminogēnās izpausmes ir prettiesiskas un kaitīgas darbības, kas apdraud tādu cilvēku attiecību

sistēmu sabiedrībā, kas nodrošina sabiedrisko mieru, normālus apstākļus darbam un atpūtai, kā arī personas tiesību un likumīgo interešu realizēšanu. Papildus var arī tikt nodarīts kaitējums personas dzīvībai un veselībai, fizisku un juridisku personu mantiskajām interesēm. Šāda likumpārkāpumu dažādība ir relatīvi patstāvīgs krimināltiesisks, kā arī kriminoloģisks izpētes objekts, kam gala mērķis ir radīt efektīvu personas, sabiedrības un valsts aizsardzību pret noziedzīgiem nodarījumiem un noziegumu prevencija.

15. Saskaņā ar Eiropas Padomes ziņojuma par vardarbību, nekārtībām un citām aizliegtām darbībām futbola spēlēs aktuālo redakciju projekta ProS4 + ietvaros, kopējais incidentu, kas saistīti ar profesionālajām futbola spēlēm, skaits 2016. gadā ir bijis 14 994. Līdz ar to incidenti tika reģistrēti 93% spēļu, kas tika spēlētas nacionālajā un starptautiskajā līmenī. Tas tieši pierāda, ka futbola fanu likumpārkāpumu reālais pārkāpumu līmenis gan valsts, gan Eiropas līmenī ir divreiz augstāks nekā UEFA reģistrētais (47%).

16. Pamatojoties uz datiem, kas tiek apkopoti ProS4+ projektā ietvaros, ir iespējams noteikt futbola fanu nodarīto tiesisko pārkāpumu struktūru:

- Futbola fanu visizplatītākais likumpārkāpums **stadiona teritorijā** ir pirotehnikas lietošana;
- Fanu vardarbīgā izturēšanās stadionā izpaužas šādi:
 - a) huligānisms vai aizskaroša uzvedība;
 - b) vardarbība pret policiju;
 - c) priekšmetu mešana;
 - d) vandālisms;
- nelikumīga politiska darbība;
- likumpārkāpumi **ārpus stadiona** raksturo agresīvo fanu uzvedību:
 - a) visizplatītākais likumpārkāpums ir aizskaroša uzvedība;
 - b) vardarbība pret pretinieku faniem;
 - c) vandālisms;

d) vardarbība pret policiju.

17. Apzinot faktorus, kuri ietekmē futbola fanu kriminogēnas izpausmes, autore sagrupēja tos šādā secībā:

a. **Fiziskie veicinošie faktori:**

- sporta sacensības kā fanu agresijas faktors;
- telpiskie faktori;

b. **Sociālie veicinošie faktori:**

- sociāli politiskie faktori;
- situācijas faktori, piemēram, sākuma laiks un pūļa lielums;
- futbola fanu subkultūra;

c. **Apreibinošo vielu faktors:**

- alkohola vai narkotisko, psihotropo un citu apreibinošo vielu ietekme.

18. Pētījums ļauj secināt, ka futbola fanu likumpārkāpumu prevencijai nepieciešama pastiprināta uzmanība un pūļu koncentrēšana, lai apzinātu un novērstu cēloņus un apstākļus, kuri veicina šo likumpārkāpumu izdarīšanu.

19. Ņemot vērā faktu, ka visā Eiropā ir tendence veidot īpašus noteikumus līdzjutējiem, paredzot viņu tiesības un pienākumus, nostiprinot to nacionālajā tiesību aktā, autore uzskata, ka arī Latvijas Republikā ir vajadzīgas reformas sporta nozarē un jāsāk to ar drošības jautājumiem sporta pasākumos.

Līdz ar to, pētot ārvalstu pieredzi un Latvijas situāciju, autore ir izstrādājusi **priekšlikumus** un ieteikumus, kuru mērķis ir uzlabot prettiesisku nodarījumu preventīvās darbības valsts teritorijā. Pasākumiem jābūt īstenotiem vienotas valsts politikas ietvaros noziedzības apkarošanas, sabiedriskās kārtības un drošības aizsardzības, personas tiesību un likumīgo interešu aizsardzības, robežsardzes, migrācijas, ugunsdrošības, glābšanas un civilās aizsardzības jautājumos, kas ir iekšlietu ministrijas pamatuzdevums kopīgi ar tiesu varas,

valsts pārvaldes tai skaitā pašvaldību iestādēm. Pasākumu veidi ir balstīti uz starpinstitūciju sadarbības pamatprincipiem un iedalīti trīs grupās:

A. Tiesiska rakstura pasākumi:

1. Sporta politikas pamatnostādņu 2021.–2027. gadam darbības laikā potenciāli iespējamās rīcības virziena ietvaros, tas ir sporta nozares finansēšana, pārvaldības sistēmas pilnveide, sporta infrastruktūras attīstība, veikt sporta tiesisko regulējuma pilnveidi šādā veidā:

1.1. sporta un tiesisko noteikumu konsolidācija vienā likumā, tas ir Sporta likumā, lai būtu vienota tiesiskā kārtība ne tikai kopējā sporta tiesiskā regulējumā, bet arī noteiktās sporta disciplīnās.

1.2. Grozīt Sporta likuma struktūru, sadalot to vispārīgajā un sevišķajā daļās.

1.3. Sporta likuma sevišķā daļā paredzēt nodaļu par Sporta pasākumu drošību, kurā būtu noteikts sporta organizāciju, sportistu, sporta darbinieku un sporta speciālistu, sporta skatītāju un citu valsts un privāto institūciju pienākumu un atbildības regulējums un mehānisms gadījumos, ja Sporta likuma principi un noteikumi, valsts un ES sporta politikas vai citi attiecīgi un saistošie noteikumi tiek rupji pārkāpti vai konstatēta rīcība, kas saistīta ar futbola fanu prettiesisku rīcību vai nodara citu kaitējumu sporta nozarei vai sabiedrības interesēm kopumā. Attiecīgi paredzot Sporta likumā administratīvos pārkāpumus un sodus par tiem, kā arī institūciju kompetenci sodu piemērošanā.

1.4. Iekļaujamie sporta līdzjutēju administratīvie pārkāpumi:

- sporta pasākumu apmeklēšana cilvēku cieņu aizskarošā stāvoklī, tas ir alkohola vai narkotisko, vai citu ap-reibinošo vielu ietekmē;
- aizliegtās atribūtikas nēsāšana, demonstrēšana sporta objekta teritorijā;

- pasākuma organizēšanas kārtības noteikumu pārkāpšana, cilvēku vai īpašuma drošības apdraudēšana, iekļūstot spēles laukumā vai tādu priekšmetu mešana, kas apdraud cilvēku drošību sporta pasākuma vai tā videotranslācijas laikā.

1.5. Autores piedāvātā Sporta likuma redakcijā (sevišķajā daļā) iekļaut obligātus organizatoriskos pasākumus, lai savlaicīgi plānotu kopīgu futbola nozares un valsts policijas un citu sabiedriskās kārtības nodrošināšanā iesaistīto pārstāvju sadarbību, kuras mērķis ir novērst futbola fanu kriminogēnas izpausmes, nepieļaut sabiedriskās kārtības pārkāpumus:

- divas nedēļas pirms katras spēles klubs nosuta informāciju policijai, kur norāda spēles norises laiku, vietu, aptuveno skatītāju skaitu, komandu pārvietošanās maršrutus – viesus un viesu fanus. Notiek arī apmaiņa ar fanu “melnajiem sarakstiem”, sadarbība, lai identificētu personas (no sporta faniem), kuras izdarījušas pārkāpumus sporta pasākumu laikā (īsi pirms un uzreiz pēc tam) un saistībā ar sportu;
- normatīvo aktu projektu apspriešana.
- policijas tiesību un pienākumu paplašināšanu sporta nozarē.
- uzdot klubiem un federācijām par pienākumu informēt Iekšlietu ministriju par futbola faniem, kuriem nav vēlams piešķirt vīzu vai tiesības ieceļot valsts teritorijā futbola sacensību norises laikā.
- detalizēti jāsaskaņo visas ieplānotās darbības, jāanalizē pieļautās problēmas tiesiskās kārtības nodrošināšanā, jāanalizē iekšlietu institūciju, stadiona drošības dienestu darbinieku un citu ieinteresēto organizāciju darba rezultāti, jānosaka sabiedriskās kārtības un drošības nodrošināšanas darbības efektivitātes uzlabošanas veidi.

- 1.6. Eiropas Parlamenta līmenī virzīt apstiprināšanai priekšlikumu par vienotas Eiropas fanu, kuri izdarījuši likumpārkāpumus stadionos un kuriem būtu jāaizliedz iekļūt visos Eiropas stadionos (ar tiesas lēmumu un uz noteiktu laiku), “melnā saraksta” bāzes veidošanu.
2. Lai ietekmētu starpinstiitūciju sadarbības efektivitāti sabiedrības drošības nodrošināšanā futbola pasākumu laikā, ir jāietver pastāvošu tiesiska rakstura pasākumu kopums, jo tiesiska pamata konkrētai darbībai neapzināšana uzskatāmā par vienu no biežāk sastopamajiem faktoriem, kas negatīvi ietekmē sadarbības efektivitāti:
- 2.1. Ārvalstu futbola fanu izraidīšanai piemērot Imigrācijas likuma 61.panta 1., 3., 4. daļu.
- 2.2. Vietējiem futbola faniem aizliegt izceļot no valsts saskaņā ar Nacionālās drošības likuma 18.¹ panta 1., 2. daļu.
- 2.3. Lai iegūtu objektīvu, visaptverošu informāciju par neformālām futbola fanu apvienībām, to struktūru, orientāciju, vadītājiem un aktīvajiem dalībniekiem, to koncentrēšanās vietām, ir jāveic kriminālizlūkošanu saskaņā ar Ministru kabineta instrukcija Nr. 1 “Tiesībaizsardzības iestāžu sadarbības kārtība noziedzības novēršanā un apkarošanā”.
- 2.4. Lai papildinātu noziedzīgo nodarījumu un administratīvo pārkāpumu un meklējamo personu uzskaites sistēmu ar ziņām par personām, kas pieder pie dažādām neformālām futbola fanu apvienībām, ievērojot likuma “Par fizisko personu datu apstrādi kriminālprocesā un administratīvā pārkāpuma procesā” nosacījumus, nepieciešams Sodu reģistra likumā veikt šādus grozījumus:
- papildināt 4.pantu ar 6.¹ punktu šādā redakcijā: “6¹) piederība futbola fanu subkultūrai”;
 - papildināt 12.pantu ar 5.¹ punktu šādā redakcijā: “5¹) piederība futbola fanu subkultūrai”;

- papildināt 13.pantu ar 6.¹punktu šādā redakcijā: “6¹) piederība futbola fanu subkulturai”.

B. Organizatoriskie pasākumi

1. Veikt videokontroles un videoierakstīšanas pasākumus sporta pasākuma norises laikā, tieši pirms tā uzsākšanas (sākot no pirmo pasākuma apmeklētāju ierašanās) un noteiktā laikposmā pēc šī pasākuma beigām, lai novērstu iespējamo administratīvo pārkāpumu un / vai noziedzīgo nodarījumu:
 - 1.1. videokontrole un videoierakstīšana spēles zonā, skatītāju tribīnēs un laukumos, tehniskajās un citās sporta objekta telpās, kas saistītas ar sporta pasākumu, tā gaites, evakuācijas izejās, kurus izmanto apmeklētāji, ieskaitot zonas, kurās publika var izveidot pūlus; slēgtas videonovērošanas kontūras noteikšana visā sporta objektā (references punktus);
 - 1.2. videokontrole un videoierakstīšana tiešā sporta objekta tuvumā, kurā notiek sporta pasākums, tai skaitā stadionam blakus esošajos transporta ceļu segmentos, kas ved tieši uz to vai atrodas tiešā tā tuvumā;
 - 1.3. videokontroles un videoierakstīšanas pasākumu ietvaros, nodrošināt iepriekšminēto ierakstu drošību un aizsargāt personas datus.
2. Pasākumi pret iespējamu pūļa (nepārvaldīta, haotiski kustīga cilvēku masa) un panikas veidošanos, kad apmeklētāji ieiet sporta objektā sporta pasākumā un kad apmeklētāji atstāj sporta objektu pēc sporta pasākuma beigām (vai pārtraukšanas):
 - 2.1. Jānodrošina aprīkojums sporta objektā ar pietiekami lielu skaitu izeju (evakuācijas) atzaru (ejas), kas novērš pūļa veidošanos;
 - 2.2. jāizveido sporta objekta ieejas / izejas tehniskās konstrukcijas un jānodrošina loģistika, kuras mērķis ir samazināt pārmērīgu sporta fanu

uzkrāšanās, vai kustīga pūļa veidošanās risku pie sporta objekta ieejām / izejām;

2.3. jānodrošina sporta pasākuma norise tādā laikā, lai apmeklētāju (skatītāju) ierašanās un to aiziešana no tā nenotiktu sastrēgumstundā;

3. Tehniskie pasākumi, lai nodrošinātu sporta pasākuma apmeklētāju prettiesiskas uzvedības novēršanu:

3.1. pasākumi, lai nošķirtu potenciāli konfliktējošos konkurējošo sporta klubu (komandu) fanu blokus:

- sporta pasākuma apmeklētāju – sāncensu fanu sadale dažādās sporta objekta skatītāju zonās, kuras atdala neatvairāmas vai grūti pārvaramas fiziskās un tehniskās struktūras;
- pastiprināta skatītāju zonu norobežošana (izolācija) visriskantākajiem “faniem”;
- sporta pasākuma apmeklētāju – sacensību dalībnieku fanu, kas ierodas savās skatītāju zonās, lai skatītos sporta pasākumu, kā arī to, kas dodas prom no skatītāju tribīnes pēc šāda pasākuma beigām (vai pārtraukšanas), sadalījums dažādos gājēju un evakuācijas vektoros un sporta objekta atzaros, kas ir atdalīti viena no otra ar nepārvaramām vai fiziski grūti pārvaramām tehniskām konstrukcijām, nekrustojošu maršrutu izsekošana, lai šādus apmeklētājus ar autobusiem nogādātu uz sporta iestādi un nogādātu atpakaļ autobusus;
- aizlieguma noteikšana (šeit un turpmāk – ar atbildību par tā neizpildīšanu) nesankcionētai iekļūšanai aizliegtā (svešā – sāncensa komandā) skatītāju tribīņu (skatītāju teritorijas) zonā, citā skatītāju zonā, nekā noteikts iegādātā biļetē;
- katrai skatītāja vietai jābūt numurētai un skatītāji ieņemtu vietas saskaņā ar nopirktajām biļetēm;

- drošības nodrošināšanai stadionos, svarīga loma ir arī skatītāju reģistrācijas sistēmai pie katras ieejas, lai konstatētu potenciālo pārpildīšanos un novērstu to.
- 3.2. nesankcionētas iekļūšanas aizlieguma noteikšana spēles laukumā (spēles zonā) un telpā (zonā), kas paredzēta sporta tiesnešiem vai šķīrējtiesnešiem sporta pasākuma norises laikā vai tieši pirms tā sākšanās, kā arī sporta objekta tehniskajās un citās telpās un zonās, kur noteikts nesankcionētas iekļūšanas aizliegums;
- 3.3. aizlieguma noteikšana ienest alkoholiskos dzērienus sporta objektā (un tam piegulošajās teritorijās), kur notiek sporta pasākums, izplatīt vai patērēt alkoholiskos dzērienus šajā objektā;
- 3.4. ienešanas aizlieguma noteikšana sporta objektā (arī piegulošajās teritorijās), kurā notiek sporta pasākums (nosakot attiecīgu aprīkojumu, kas ļauj noteikt šāda veida priekšmetus):
- šaujamo ierociem un aukstajiem ierociem;
 - petardēm, dūmu svecēm, gaismas, trokšņa un citiem ierīcēm un pirotehnikas līdzekļiem, konteineriem ar uzliesmojošām, degošām, kodīgām vai smirdošām vielām;
 - spēcīgiem lāzera “rādītājiem” (starotājiem), citiem priekšmetiem, kas apdraud sportistus, sporta tiesnešus vai šķīrējtiesnešus, skatītājus vai citas personas, vai spēj traucēt pareizai sporta pasākuma norisei;
 - priekšmetiem, kuru mērķis ir aizskart un pazemot sportistus, sporta tiesnešus vai šķīrējtiesnešus, skatītājus vai citas personas (ieskaitot plakātus, transparentus, karogus, apģērba elementus ar uzrakstiem vai šāda satura attēliem);

- priekšmetiem, ar kuriem iespējams radīt troksni, kas pārsniedz pieļaujamās robežas (piem., priekšmeti, kas var radīt troksni ar skaņas stiprumu virs 85 dBA);
 - līdzekļiem, kas traucē identificēt sporta pasākuma apmeklētāju (piem., nēsāt seju aizsedzošo apģērbu: balaklavas u. c.);
 - citas komandas atribūtiķu un simboliku (ja tiek pamatoti uzskatīts, ka ienešana notiek provokatīvos nolūķos);
4. Sporta pasākuma apmeklētāju informēšana par veicamajiem drošības pasākumiem un apmeklētāju uzvedības noteikumiem:
- 4.1. Teksta vai piktogrammu par apmeklētāju uzvedības noteikumiem paziņojumu izvietošana uz sporta pasākuma biļetes (uz daļas, kas paliek apmeklētāja rokās);
- 4.2. paziņojums pa skaļruni sporta objektā par veicamajiem drošības pasākumiem un apmeklētāju uzvedības noteikumiem (pirms un pēc sporta pasākuma, kā arī pārtraukumos);
- 4.3. attiecīgo teksta vai piktogrammu paziņojumu izvietošana sporta objekta konstrukcijās vietās, kas pieejamas, lai apmeklētājs varētu redzēt un izlasīt, tai skaitā reklāmas multimediju ekrānos, kas izvietoti sporta objektā.
5. Sporta pasākuma apmeklējuma profilakse personām, kuras agrāk izdarījušas rupjus pārkāpumus sporta pasākumu laikā un kas par to sauktas pie atbildības, izmantojot šādas metodes:
- 5.1. kontroles pasākumi pie ieejas sporta objektā:
- personalizētas biļešu pārdošanas sistēmas ieviešana un uzturēšana (tiketings; no angļu valodas vārda *ticket* – biļete) – biļešu izdošanas un pārdošanas kontroles sistēmas, kas ļauj noteikt un identificēt personu, kas iegādājas biļetes;

- personīga neielaišana sporta objektā, kurā notiek sporta pasākums, personām, pret kurām tiesu institūcija, vai iekšlietu ministrs, vai pasākuma organizators ir pieņēmis lēmumu par viņu neielaišanu šādos vai līdzīgos sporta pasākumos uz noteiktu laiku;
- personu, kuras atrodas alkohola vai narkotisko vielu reibumā, personīga neielaišana sporta objektā, kur notiek šis sporta pasākums;
- vandaļu drošs skatītāju vietu un citu sporta objekta iekārts (šī aprīkojuma priekšrocība ir pastiprināta aizsardzība pret vandaļiem; lielākā daļa šo iekārtu ir izgatavotas no augstas stiprības tērauda, kuru ir grūti sabojāt, salauzt vai pat sagriezt), kuram ir pieeja vai kuram var piekļūt sporta pasākuma apmeklētāji;
- sporta pasākuma nodrošināšana ar pietiekamu skaitu apsardzes darbinieku, kuri ir pienācīgi apmācīti un instruēti ievērot fanu civīcisko cieņu un paņēmienus cilvēku plūsmas pārvaldīšanai, konfliktu novēršanai, mazināšanai un apspiešanai, kā arī sporta pasākumu un policijas dienestu pienācīga koordinācija;
- sporta pasākuma nodrošināšana ar pareizi funkcionējošām (t. i. regulāri veicot to pārbaudi) trauksmes sistēmām, ugunsgrēka trauksmi, ugunsdzēsības sistēmām;

5.2. vardarbības, nemieru un citu masu pārkāpumu risku veidu un svara raksturlielumu prognostiskas analīzes īstenošana organizētos sporta pasākumos – lai pieņemtu lēmumu par to, kā mazināt šādus riskus un novērstu likumpārkāpumus (ieskaitot slēgtu forumu, futbola fanu interneta portālu analīzi).

C. Sociāli politiskie pasākumi

1. Ministru kabineta instrukcijas Nr. 1 "Tiesībaizsardzības iestāžu sadarbības kārtību noziedzības novēršanā un apkarošanā" ietvaros, paredzēt pastiprinātu uzmanību profilaktiskajam darbam ar uzskaitē esošajiem elementiem (futbola fanu neformālu apvienību vadītājiem un biedriem), kuriem ir tendence uz prettiesisku grupveida rīcību.
2. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. pantu, īstenojot pastāvīgu uzraudzību pusaudžiem, kuri ir profilaktiskajā uzskaitē un kuri ietilpst neformālo futbola fanu apvienību, kurām ir asociālā orientācija, sastāvā, un kuri uzskata sevi par futbola faniem, nepieciešams Ministru kabineta 2014. gada 25.marta noteikumos Nr.157 "Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi" veikt šādus grozījumus:
 - papildināt 5.6. apakšpunktu ar 5.6.1.¹ apakšpunktu šādā redakcijā:
"5.6.1.¹ piederība futbola fanu subkulturai";Papildus jāatzīmē, ka pastāvīgā uzraudzība paredz veikt skaidrojošu darbu ar nepilngadīgiem un viņu vecākiem, lai norobežotu nepilngadīgās personas no kriminālā rakstura grupām, novērstu likumpārkāpumus, kā arī, lai identificētu pieaugušos, kuri noziegumu un antisociālu darbību izdarīšanā iesaista jauniešus.
3. Balstoties uz ārvalstu sporta pasākumu kultūras veidošanas pieredzi, Latvijā ir jāveido neformālas jauniešu asociācijas ar pozitīvu izklaides virzienu, piemēram, jauniešu klubu "Futbola draugi" katrā no Latvijas reģioniem, kuru mērķis būs sistemātiska, audzinoša ietekme. Kluba "Futbola draugi" locekļiem būs iespēja apmeklēt: futbola klubu treniņus; izglītojošās tikšanās ar LFF, futbola klubu, zinātnieku, psihologu, tiesībaizsardzības iestāžu pārstāvjiem; draudzīgas futbola spēles gan starp reģionāliem klubiem, gan starp reģionālo klubu izlasi un LFF, zinātnieku, tiesībaizsardzībās iestāžu izlasi. Papildus jārada iespēja paredzēt šādus sporta pasākumus ES līmenī,

piem., futbola spēli starp reģionālo klubu “Futbola draugi” izlasi un līdzīgo neformālas jauniešu asociācijas ar pozitīvu izklaides virzienu izlasi no citas valsts.

4. Preventīvos pasākumos jāietver arī tāds būtisks moments kā fanu attiecību stiprināšana ar klubiem, uzticības attiecību dibināšana ar tiesībaizsardzības iestādēm, fanu kultūras līmeņa un morāles paaugstināšana. Pastāvīga komunikācija uzlabotu dialoga kvalitāti un savstarpējo sapratni:
 - a) izveidot nevalstisko organizāciju (piem., Latvijas Futbola draugu asociācija – LFDA). Šīs organizācijas pamatmērķis būs veicināt tikšanos starp futbola fanu grupām, veikt padziļinātus pētījumus ar vietējo administrāciju līdzdalību un rīkot pasākumus, kas vērsti uz fanu iesaistīšanu šādās jomās: fanu tiesības un pienākumi; vardarbība un rasisms stadionos; futbola mārketingi;
 - b) visiem veicamajiem drošības pasākumiem pirms, pēc un sporta pasākumu laikā, galvenokārt, jābūt izskaidrotiem viegli saprotamā valodā (sarunvaloda) fanu grupu vadītājiem (līderiem), jo tieši viņiem jānodrošina komunikācijas funkcija.

Nobeigumā autore vērš uzmanību, ka patiesība ir atkarīga no tā, kur atrodas skatītājs. Skatītājam ir jāatkāpjas un jāskatās uz lietām no cita leņķa. Un katru reizi mainot “leņķi”, mainās pētāmā jautājuma uztvere un paredzami risinājumi. Līdz ar to, autore ir pārliecināta, ka viņas izdarītie secinājumi un ieteikumi veicinās turpmāku preventīvo pasākumu uzlabošanu, kuru mērķis ir izskaust aplūkotās negatīvās sociālās parādības un radīt apstākļus, kādi nepieciešami likuma un kārtības uzturēšanai.

Publikācijas un ziņojumi par promocijas darba tēmu

1. Zinātniskās publikācijas izdevumos, kas iekļauti starptautiskajās datubāzēs (Web of Science, SCOPUS, ERIH PLUS):

- 1.1. K. Zalcmāne (2016) Football and Family Violence: Learning from the Experience of Great Britain. SHS Web of Conferences, DOI: 10.1051/shsconf/20163000015. Iekļauts Web of Science/Clarivate Analytics datubāzē.
- 1.2. K. Zalcmāne (2018) “New Principles of Football Security in Europe”. Rīga Stradiņš University, Faculty of Law. Electronic Scientific Journal of Law “Socrates”, 120 – 127. p. ISSN: 2256-0548 Iekļauts ERIH PLUS datubāzē. Pieejams:
https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/izdevumi/Socrate_s_10_2018.pdf
- 1.3. K. Zalcmāne, M.Kamenecka-Usova (2019) “The Cost of Policing Football Matches in Latvia”. Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference (IBIMA), 2019 – 6633–6642pp. ISBN: 978-0-9998551-2-6 Iekļauts Web of Science/Clarivate Analytics, SCOPUS datubāzē.

2. Zinātniskās publikācijas izdevumos, kas iekļauti starptautiskajās datubāzēs (EBSCO host):

- 2.1. K.Zalcmāne (2014) “Hate Speech or Unacceptable Words and Phrases in the World of Football”. Daugavpils universitātes 56. Starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. C. daļa. Humanitārās zinātnes – Daugavpils: Daugavpils universitāte. 151. – 158. lpp. ISBN 978-9984-14-703-1 Pieejams:
https://dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/978-9984-703-1_56%20konf%20kraj_C_Hum%20zin.pdf Iekļauts EBSCO Host datubāzē.
- 2.2. K.Zalcmāne (2016) “Futbola fani kā neformālā fanu apvienība ar kriminogēnām izpausmēm Latvijā un ārvalstīs”. Daugavpils Universitātes 57. Starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. B. daļa. Sociālās zinātnes. - Daugavpils: Daugavpils Universitāte. 138. –145. lpp. ISBN 978-9984-14-752-9 Pieejams:
https://dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/978-9984-14-752-9_57%20konf%20kraj_B_Soc%20zin.pdf Iekļauts EBSCO Host datubāzē.
- 2.3. K.Zalcmāne (2017) “Criminological Characteristic of an Eastern Football Fan Personality Committing an Administrative and/or Criminal Offense”. Proceedings of the 59th International Scientific Conference of Daugavpils University. Part B “Social Sciences”. 123–129 p. ISBN 978-9984-14-833-5, ISSN 2500-9842, ISSN 2500-9869

Pieejams:https://dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/978-9984-14-833-5_59_konf_kraj_B_Soc%20zin.pdf Iekļauts EBSCO Host datubāzē.

3. Zinātniski raksti Latvijā izdotos recenzējamās izdevumos:

- 3.1. K.Zalcmane (Matvijčuka) (2014) "Football Hooliganism as a New World Phenomenon: Defenition". The Baltic States in the European Union: Ten Years as Member States. Proceedings of the International Conference, 25–26 April 2014. Rīga, , – 110 –117 p. ISBN 978-9934-837-37-1.
- 3.2. K.Zalcmane (2018) "The Subculture of Football Fans and Its Place in the Delinquent Subculture. International Scientific "Emerging Trends in Economics, Culture and Humanities" (etECH2018). Conference proceedings. Ekonomikas un kultūras augstskola: Rīga, 29. – 36.lpp. ISBN 978-9984-24-217-0
Pieejams:https://www.augstskola.lv/upload/etECH2018_Proceedings.pdf Iekļauts Google Scholar datubāzē.

4. Uzstāšanās starptautiskā zinātniskajā konferencē ar mutisku referātu vai tēzes:

- 4.1. 25.04.2013. Starptautiskā zinātniskā konference "Inovātīvās jurisprudences aktuālās problēmas". Referāts „Law and Order or how to kick hooligans out of football. European experience”. Rīga, Rīgas Stradiņa universitāte.
- 4.2. 09.04.2014. – 11.04.2014. The 56th International Scientific Conference of Daugavpils University. Report „Hate speech or unacceptable words and phrases in the world of football”. Daugavpils, Daugavpils University.
- 4.3. 16.04.2014. – 17.04.2014. LSPA Starptautiska konference. Sporta zinātnes sekcija "Sporta vadība". Referāts „The prevention of football hooliganism: european experience”. Rīga, Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija;
- 4.4. 23.04.2014. International practical conference „Legal Policy for Development of Society”. Report „The prevention of violence in football: EU legal policy”. Rīga, Rīgas Stradiņa universitāte.
- 4.5. 25.04.2014. – 26.04.2014. International Scientific conference „The Baltic States in the European Union: ten years as Member States”. Paper „Football Hooliganism as a New World Phenomenon: Definition”. Rīga, Latvian Academy of Science.
- 4.6. 26.11.2014. – 28.11.2014. 5th International interdisciplinary scientific conference „Society Health Welfare”. Report „Football and Family Violence: Learning from the Experience of Great Britain”. Rīga, Rīgas Stradiņa universitāte.

- 4.7. 24.03.2015. LSPA Starptautiskā konference, Sporta zinātnes sekcija "Sporta vadība". Referāts "Augstam nekārtību riskam pakļauto futbola spēļu plānošana un organizēšana". Rīga.
- 4.8. 16.04.2015. – 17.04.2015. The 57th International Scientific conference of Daugavpils University. Referāts "Futbola fani kā neformāla fanu apvienība ar kriminogēnām izpausmēm Latvijā un ārvalstīs". Daugavpils.
- 4.9. 23.04.2015. International practical conference „Topical Problems of Security Reinforcement: Political, Social, Legal Aspects”. Report „Political protests with participation of football supporters’ groups”. Rīga.
- 4.10. 06.10.2015. Valsts policijas koledžas IV Starptautiskā zinātniskā konference “Moderno tehnoloģiju izmantošana tiesībsardzības institūciju darbā un to darbinieku izglītošanā”. Referāts “Moderno tehnoloģiju izmantošana sporta pasākumos, lai nodrošinātu sabiedrības drošību Latvijā un ārvalstīs.” Rīga.
- 4.11. „Sports Criminology”. Daugavpils Universitātes 58. Starptautiskās zinātniskās konferences tēzes. – Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2016 – 126. lpp. ISBN 978-9984-14-760-4 Pieejams: https://dukonference.lv/files/2016_978-9984-14-760-4_DU%2058%20starpt%20zinatn%20konf%20tezes.pdf
- 4.12. 09.11.2016. – 11.11.2016. The 22nd Congress of the International Association of Sports Law (IASL) and RIOU's inaugural international conference „Mega Events in Sport: Legal Environment”. Referāts „Illegal use of pyrotechnics (flares, smoke bombs, fireworks) on football grounds in Latvia.” Krievija, Soči.
- 4.13. 06.04.2017. – 07.04.2017. Daugavpils Universitātes 59. Starptautiskā zinātniskā konference. Referāts „Криминологическая характеристика личности восточно-европейского футбольного болельщика, совершающего административное или уголовное правонарушение”, Daugavpils.
- 4.14. 20.06.2017. – 23.06.2017. 2nd World Association for Sport management world conference „Global Issues and new ideas in Sport Management”. Referāts „New Principles of football security in Europe”. Kauņa, Lietuva.
- 4.15. 04.10.2017. – 06.10.2017. The 23rd Congress of the International Association of Sports Law (IASL) „Responsibility in Sports Activities: Law, Jurisdiction and Ethics”. Referāts „Criminogenic Manifestations of Football Fans”. Roma, Itālija.
- 4.16. 25.04.2018. Starptautiskā zinātniski praktiskā konference “Tiesiskās problēmas Latvijas simtgadē: retrospektīva un perspektīva”. Referāts “Pētījumi starptautisko sporta tiesību jomā”.

- 4.17. 26.04.2018. – 27.04.2018. International Scientific Conference „Emerging Trends in Economics, Culture and Humanities” (etECH2018), „The Subculture of Football Fans and Its Place in the Delinquent Subculture”. Rīga.
- 4.18. 02.04.2019. Rīga Stradiņš University International Interdisciplinary Conference on Social Sciences „PLACES” „Powers of Police and Various Authorities Preventing Violence at Football Matches: Settlement of Mutual Relations between fans, clubs, police and Society in Latvia and abroad”. Rīga.
- 4.19. 24.04.2019. – 26.04.2019. International Scientific Conference „Emerging Trends in Economics, Culture and Humanities” (etECH2019), Referāts “The “Black-out Rule” of the UFFA in Latvia and Abroad”. Rīga.
- 4.20. 13.12.2019. – 14.12.2019 – 25th IASL International Sports Law Congress. Referāts “Sports Criminology, crime prevention, research”. Grieķija, Atēnas
- 5. Uzstāšanās vietējās nozīmes zinātniskajā konferencē ar mutisku referātu vai tēzes:**
- 5.1. 10.04.2014. – 11.04.2014. Rīgas Stradiņa universitātes 13. zinātniskā konference. Zinātniskais darbs „Football – related Offences”. Rīga, Rīgas Stradiņa universitāte.
- 5.2. 26.03.2015. – 27.03.2015. Rīgas Stradiņa universitātes zinātniskā konference. Zinātniskais darbs “Strīdu risināšana futbolā: stingrās atbildības princips”. Rīga.

Literatūras saraksts

Tiesību akti

1. Bērnu tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. 08.07.1998. Latvijas Vēstnesis. 199/200.
2. Nacionālās drošības likums: Latvijas Republikas likums. 29.12.2000. Latvijas Vēstnesis. 473/476.
3. Imigrācijas likums: Latvijas Republikas likums. 20.11.2002. Latvijas Vēstnesis. 169.
4. Sporta likums: Latvijas Republikas likums. 13.11.2002. Latvijas Vēstnesis. 165.
5. Jaunatnes likums: Latvijas Republikas likums. 28.05.2008. Latvijas Vēstnesis. 82.
6. Sodū reģistra likums: Latvijas Republikas likums. 29.10.2013. Latvijas Vēstnesis. 211.
7. Ministru kabineta noteikumi Nr.157 "Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi". 27.03.2014. Latvijas Vēstnesis. 45.
8. Ministru kabineta rīkojums Nr. 90 Par Organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plānu 2018.–2020. Gadam. 28.02.2018. Latvijas Vēstnesis. 45.
9. Ministru kabineta rīkojums Nr. 95 Par nozaru politiku pamatnostādņēm 2021.–2027. gada plānošanas periodam. 04.03.2020 Latvijas Vēstnesis. 48.

Literatūra

10. Armstrong, G. and Hobbs, D. 1994. Tackled from behind. In: N. Bonney, R. Giulianotti and M. Hepworth, eds. *Football, Violence and Social Identity*. London: Routledge, 196–228.
11. Bodin, D. 2003. Le Hooliganisme.
12. Gamble A. 1994. Britain in decline: economic policy, political strategy, and the British state. 4th ed. New York: ST. MARTIN'S PRESS, INC.,
13. Gottschalk, P. and Gunnesdal, L. 2018. *White-Collar Crime in the Shadow Economy: Lack of Detection, Investigation and Conviction Compared to Social Security Fraud*. Palgrave Pivot.
14. Landmane, D., Rinkevics, A., Eināts, K. 2019. Atkārtotu Likumpārkāpumu novēršanas pamatprincipi. Rīga: Valsts policija.
15. Lee, J. W. and Lee, J. C. 2009. *CAP – Sport and Criminal Behavior*. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press.
16. Mathiesen, T. 1965. *The Defences of the Weak: a Study of Norwegian Correctional Institution* London: Tavistock Publ.

17. Murphy, P., Williams, J. M. and Dunning, E. 1990. *Football on Trial: Spectator 66. Violence and Development in the Football World*. London: Routledge.
18. Smokoviti, N. L. 1994. *Sociology-Society and Social Life*. Athens-Piraeus: Stamoulis Publications. In: Kleomenis, L. 2005. *Deviant Behaviour of Greek Football Spectators: Doctoral thesis*. Budapest: Semmelweis University of Budapest.
19. Spaaij, R. F. J. 2006. *Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
20. Wann, D. L., Melnick, M.J., Pease, G. D. and Russell, G.W. 2001. *Sport Fans: The Psychology and Social Impact of Spectators*. New-York: Routledge.
21. Бурлаков, В. и Кропачев, Н. 2019. *Криминология: Учебное пособие*. 2-е изд. Стандарт третьего поколения. Санкт-Петербург: Питер.
22. Дихорь, В. А. и Гизуллиная, А. В. 2017. *Основы Психологии футбольных Болельщиков: Учебное пособие*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.
23. Езикаян, В. И. 2011. *Криминология: учебное пособие*. Новочеркасск: ЮРГТУ.
24. Корецкий, Д. А. и Тулегенов, В. В. 2006. *Криминальная субкультура и ее криминологическое значение: Монография*. СПб.: Юридический центр Пресс.
25. Мейтин, А. А. 2005. *Преступления футбольных болельщиков (криминологическая характеристика и их предупреждение): Монография*. Москва: Школа охраны Баярд.

Periodika

26. Baic, V., Ivanovic, Z., and Popovic, S. 2017. Socio-demographic characteristics of violent fan groups at football matches. *Acta Kinesiologica* Vol.11 No.1. <http://www.actakin.com/PDFS/BR1101/SVEE/04%20CL%2006%20VB.pdf>
27. Beedholm Laursen, R. 2017. Danish police practice and national football fan crowd behaviour. Dialogue or coercive force? *Soccer & Society*. 20(2), 325–340.
28. Bensimon, M. and Bodner, E. 2011. Playing with fire: The impact of football game chanting on level of aggression. *Journal of Applied Social Psychology*. 41(10), 2421–33.
29. Braun, R. and Vliegenthart, R. 2008. The Contentious Fans: The impact of repression, media coverage, grievances and aggressive play on supporters' violence. *International Sociology*. 23(6), 796–818.
30. Brechbühl, A., A., Schumacher Dimech, Schmid, O.N. and Seiler, R. 2017. Escalation vs. non-escalation of fan violence in football? Narratives from ultra fans, police officers and security employees. *Sport in Society*. 20(7), 861–79.

31. Cleland, J. and Cashmore, E. 2016. Football fans' views of violence in British football: Evidence of a sanitized and gentrified culture. *Journal of Sport and Social Issues*. 40(2), 124–142. Doi: [org/10.1177/0193723515615177](https://doi.org/10.1177/0193723515615177)
32. Cohen, G. L. and Sherman, D. K. 2014. The psychology of change: Self-affirmation and social psychological intervention. *Annual Review of Psychology*. 65(1), 333–371.
33. Czop, A. and Juszcak, A. 2017. Subculture of Stadium Hooligans – Pathology or Crime? *Security Dimensions International and National Studies*. (21), 142–158.
34. Dijk, van J. J. M. and Waard, de J. 1991. A two-dimensional typology of crime prevention projects: With abibliography. *Criminal justice abstracts*. 483–503.
35. Klarks, R.V., Eks, D.E. 2010. Noziedzības analīze 60 soļos. Tulkojusi Veckalne, A. Rīga: Valsts Policija.
36. Leeson, P.T., Smith, D.J. and Snow, N. A. 2012. Hooligans*/ hooligans. *Revue d'Économie Politique*. 122(2), 213–231.
37. Marie, O. 2016. Police and Thieves in the Stadium: Measuring the (multiple) effects of football matches on crime. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (Statistics in Society)*. 179(1), 273–92.
38. Meij, van der L., Klauke, F., Moore, H.L., Ludwig, Y.S., Almela, M. and Lange van PAM. 2015. Football fan aggression: The importance of low basal cortisol and a fair referee. *PLOS ONE*. 10(4), e0120103. DOI: [org/10.1371/journal.pone.0120103](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0120103)
39. Millward, P. 2009. Glasgow Rangers supporters in the city of Manchester: The degeneration of a 'Fan Party' into a 'Hooligan Riot'. *International Review for the Sociology of Sport*. 44(4), 381–398.
40. Paasonen, J. and Aaltonen, M. 2017. Does Finland need an entry-ban system for football matches (and similar public events)? Examining the current state of regulation and security issues. *Security Journal*. 30(4), 1064–1079. Doi: [org/10.1057/sj.2016.5](https://doi.org/10.1057/sj.2016.5)
41. Poutvaara, P. and Priks, M. 2009. Hooliganism and police tactics. *Journal of Public Economic Theory*. 11(3), 441–453. DOI: [org.db.rsu.lv/10.1111/j.1467-9779.2009.01417.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9779.2009.01417.x)
42. Rocca, K. A. and Vogl-Bauer, S. 1999. Trait verbal aggression, sports fan identification, and perceptions of appropriate sports fan communication. *Communication Research Reports*. 16(3), 239–248. DOI: [10.1080/08824099909388723](https://doi.org/10.1080/08824099909388723)
43. Schaap, D., Postma, M., Jansen, L. and Tolsma, J. 2015. Combating hooliganism in the Netherlands: An evaluation of measures to combat hooliganism with longitudinal registration data. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 21(1), 83–97.

44. Schmideberg, M. 1947. Psychological factors underlying criminal behavior. *The Journal of criminal law and criminology, including the American journal of police science*. 37(6), 458–476.
45. Tenenbaum, G., Stewart, E., Singer, R.N. and Duda, J. 1997. Aggression and violence in sport: an ISSP position stand. *Sport Psychologist*. 11(1), 1–7.
46. Ward, Russell. 2002. *Fan violence: Social problem or moral panic? Aggression and Violent Behavior*. 453–475.
47. Wijermans, F. E. H. 2011. *Understanding Crowd Behaviour: Simulating Situated Individuals*. University of Groningen, SOM research school.
48. Афанасьева, О. Р. и Гончарова, М. В. 2016. Криминологический портрет личности преступника. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: Юриспруденция. (3), 40–49. Available from: <https://www.vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/10020> [viewed 16.04.2018.].
49. Глебова, Д. И. 2014. Футбольный фанатизм в России: феномен, типология, структура. *Молодежный научно-технический вестник*. (2).
50. Иванова, А. 2016. *Криминальная культура как детерминант преступности*. Всероссийский криминологический журнал, 10 (4), 671–681.
51. Омигов, В. И. 2011. Профессиональная преступность: её современное содержание. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. (21), 54–58.
52. Романова, Н. М. 2013. Криминальные группы и криминальная субкультура. *Психология и право*. 3(1). Available from: http://psyjournals.ru/files/58348/psyandlaw_2013_1_Romanova.pdf [viewed 07.06.2019.].
53. Терпелец, Ж. 2018. Футбольный дискурс: языковая вариативность и национальная специфика (на материале французского и английского языков). *Филологические науки Вопросы теории и практики*. 8(86), 338–394. Available <http://www.gramota.net/materials/2/2018/8-2/38.html> [viewed 05.06.2019.].

Elektroniskie resursi

54. Adang, O. and Brown, E. 2008. *Policing football in Europe: Experiences from peer review evaluation teams*. Politieacademie Apeldoorn. Available from: <https://www.politieacademie.nl/kennisonderzoek/kennis/mediatheek/PDF/71375.pdf> [viewed 15.07.2019.].
55. Bengtsson, H. 2016. Football violence on the rise again: Uefa disciplinary actions up 64% in two years. *The Guardian*. Available from: <https://www.theguardian.com/football/datablog/2016/jun/18/football-violence-on-the-rise-again-uefa-disciplinary-actions-up-64-in-two-years> [viewed 08.05.2017.].

56. Coslett, P. 2013. Heysel disaster. *BBC. Liverpool Web site*. Available from: http://www.bbc.co.uk/liverpool/content/articles/2006/12/04/local_history_heysel_feature.shtml [viewed 01.07.2013].
57. Council of Europe. Home: Democracy: Sport. *Coe.int*. Available from: <https://www.coe.int/en/web/sport/home?desktop=true> [viewed 11.07.2019.].
58. Crime UooDa. 2002. *Results of pilot survey of forty selected organized criminal groups in sixteen countries*. Global programme against transnational organized crime. Available from: https://www.unodc.org/pdf/crime/publications/Pilot_survey.pdf. [viewed 08.11.2019.].
59. European Union. 2018. *Annual/season report 2016 on violence, disorder and other prohibited activity*. Council of Europe and European Union Joint Project "Promoting and Strengthening the Council of Europe Standards to Safety, Security and Services at Football matches and other sport events" (ProS4+). Strasbourg. Available from: <https://rm.coe.int/pros4-2017-11-annual-season-2016-report-for-publication-april-2018/16808b7946> [viewed 11.08.2019.].
60. 2019. *Fans Against Criminalisation: F.A.C. Football fans not criminals*. Available from: <http://fansagainstcriminalisation.com/more-about-fac/> [viewed 28.04.2019.].
61. FIFA. 2011. *Football Stadiums: Technical recommendations and requirements*. 5th ed. *Fifa.com*. Available from: <https://resources.fifa.com/image/upload/football-stadiums-technical-recommendations-and-requirements-5th-edition-1371776.pdf?cloudid=rcrtvaelvfae84czze1w> [viewed 11.07.2019.].
62. GI_TOC. 2019. Hotspots of organized crime in the Western Balkans. Local vulnerabilities in a regional context. *The GI_TOC*. Available from: <https://globalinitiative.net/oc-western-balkans/> [viewed 08.11.2019.].
63. Gorbachov, S. 2014. Who controls local state administration. *Facebook*. Available from: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=850763154938797&set=pb.100000153610067.-2207520000.1398887460.&type=3&theater> [viewed 01.05.2015.].
64. Gorenburg, D. 2014. *Opposition in Ukraine: A tale of two maps*. PonarsEurasia. Available from: <http://www.ponarseurasia.org/article/opposition-ukraine-tale-two-maps> [viewed 01.05.2015.].
65. LETA. 2014. Pret islāmīstiem vērstā demonstrācija Ķelnē izvēršas vardarbībā. *Leta.lv*. Ziņas: Ārzmēs. Iegūts no: <http://ejuz.lv/6cva> [sk., 02.12.2014.].
66. 2015. Lietuvas futbola kluba fani protestē un padzen krievu investorus. *Nra.lv*. Iegūts no: <http://ejuz.lv/6cyc> [sk., 09.03.2015.].

67. Milojević, S., Simonović, B., Janković, B., Otašević, B. and Turanjanin, V. 2013. *Youth and Hooliganism at Sports Events*. Belgrade: OSCE. Available from: <https://www.files.ethz.ch/isn/180014/English.pdf> [viewed 29.07.2019].
68. 2016. *Monitoring Discriminatory Signs and Synbols in European Football: The Guide*. London: Network fare. Available from: https://www.farenet.org/wp-content/uploads/2016/10/Signs-and-Symbols-guide-for-European-football_2016-2.pdf [viewed 15.07.2017].
69. Quinault, R. 2001. Britain in 1950. *History today*. 51(4). Available from: <https://www.historytoday.com/archive/britain-1950> [viewed 25.08.2019].
70. Rowlands, J. 2001. *Policing European football hooliganism*. Available from: <http://people.exeter.ac.uk/watupman/undergrad/rowlands/index.htm> [viewed 10.12.2013].
71. Strang, L., Baker, G., Pollard, J. and Hofman, J. 2018. *Violent and Antisocial Behaviours at Football Events and Factors Associated with these Behaviours: A rapid evidence assessment*. Santa Monica: RAND Corporation. Available from: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2500/RR2580/RAND_RR2580.pdf [15.11.2019].
72. The Football Association. 2012. Summary of measures taken to prevent football violence. *Thefa.com*. Available from: [file:///C:/Users/Asus/Downloads/summary-of-measures-taken-to-prevent-football-violence%20\(7\).pdf](file:///C:/Users/Asus/Downloads/summary-of-measures-taken-to-prevent-football-violence%20(7).pdf) [viewed 15.07.2019].
73. 2019. Video: Liepājā nekārtības sarīko Minskas 'Dinamo' futbola fani. *Delfi.lv*. Delfi Sports. Iegūts no: <https://www.delfi.lv/a/51272295> [sk., 15.07.2019].
74. Vilks, A., Usatjuka, N. 1999. Par noziegumu faktoriem šodienas Latvijā (turpinājums). *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 240/241 Iegūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/19464> [sk., 17.03.2020]
75. Wikström, P. O. H. 2014. *Why crime happens: A situational action theory. Analytical sociology: Actions and networks*. 74-94. Available fom: <http://www.ssp-samraadet.dk/media/1378/why-crime-happens.pdf> [viewed 25.06.2019].
76. Антонян, Ю.М., Еникеев, В.Е. Э. 1996. *Психология преступника и расследования преступлений*. Москва. Avalable from: https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2014/09/30/_antonyan_yu.m._psihologiya_prestupnika_i_rassledovaniya_prestupleniy.pdf [viewed 25.06.2019].

Citi avoti

77. Informatīvais ziņojums "Par 2021.–2027.gada plānošanas perioda nozaru politiku pamatnostādnēm" 25.02.2020 <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40484149> [sk., 27.03.2020]

78. Kronberga, I. 2013. *Preventīvie piespiedu līdzekļi kā valsts preventijas sistēmas sastāvdaļa*. Konference Cilvēktiesību samērošana un preventīvo piespiedu līdzekļu izpratne: materiāli.
79. Антонян, Е.А. 2014. *Личность рецидивиста: криминологическое и уголовно - исполнительное исследование*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. МОСКВА, МГЮА. Available from: https://msal.ru/common/upload/DISSERTATSIYA_Antonyan_E.A..pdf [viewed 20.06.2019.].

Pateicības

Mans zelts ir mana ģimene...

Pateicos Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskajai fakultātei un Doktorantūras nodaļai par atsaucību, atbalstu un sadarbību promocijas darba tapšanas laikā. Atsevišķs paldies Juridiskās fakultātes dekānam, profesoram Andrejam Vilkam par to, ka 2006. gadā studiju kursa “Kriminoloģija” ietvaros iemācīja mani skatīt pētāmo objektu no dažādiem skatpunktiem.

Vēlos teikt vissirsnīgāko paldies sava promocijas darba vadītājam asociētajam profesoram Aldim Lieljuksim par sadarbību šajā aizraujošajā zinātniskajā ceļojumā: par padomiem, ieinteresētību, uzmundrinošiem vārdiem, kā arī par pacietību un atbalstu promocijas darba izstrādes laikā.

Paldies brīnišķīgajiem un atsaucīgajiem kolēģiem un draugiem par nebeidzamo optimisma devu.

Esmu audzināta mīlestībā un skaidrā izpratnē, ka vissvarīgākais šajā pasaulē ir ģimene! Mana ģimene vienmēr bija blakus, bez viņas atbalsta promocijas darbs, visticamāk, tā arī netiktu pabeigts. Tādēļ, neizmērojami liels paldies vīram Jānim, meitai Annai Marijai, mammai Allai, tētim Jurijam, vecmāmiņai Annai un vectētiņam Leonīdam par uzmundrinošiem vārdiem, atbalstu, ticību saviem spēkiem brīžos, kad pati vairs nespēju noticēt.

Liels paldies visiem, kuri ir atbalstījuši šī promocijas darba izstrādi.